บทนำ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เล่มนี้เป็นพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๖ และนับเป็นคัมภีร์ขุททกนิกายเล่มที่ ๒ ในจำนวน ๙ เล่ม คัมภีร์ขุททกนิกายเล่มที่ ๑ ได้แก่ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ซึ่งว่าด้วยขุททกปาฐะ (ประมวลบทสวดสั้น ๆ) ธัมมปทะ (ประมวลคาถาธรรมบท) อุทาน (ประมวลพุทธอุทานที่เป็นธรรมภาษิต) อิติวุตตกะ (ประมวลพระสูตรที่ไม่ขึ้นต้นด้วย “เอวมฺเม สุตๆ” แต่เชื่อมเข้าสู่คาถาด้วยคำว่า “อิติ วุจฺจติ”) และสุตตนิบาต (ประมวลพระสูตรชุดพิเศษเป็นบทร้อยกรอง ที่เรียกว่า “คาถา” ล้วนก็มี ที่มีบทร้อยแก้วเป็นบทนำก็มี)

ส่วนคัมภีร์ขุททกนิกายเล่มที่ ๒ นี้ว่าด้วยประมวลเรื่องต่าง ๆ ๔ เรื่อง คือ

๑. วิมานวัตถุ (ประมวลเรื่องผู้ได้วิมาน จำนวน ๘๕ เรื่อง)

๒. เปตวัตถุ (ประมวลเรื่องเปรต จำนวน ๕๑ เรื่อง)

๓. เถรคาถา (ประมวลเรื่องธรรมภาษิตของพระเถระต่าง ๆ จำนวน ๒๔๖ เรื่อง)

๔. เถรีคาถา (ประมวลเรื่องธรรมภาษิตของพระเถรีต่าง ๆ จำนวน ๗๓ เรื่อง)

วิมานวัตถุ

ที่มาของชื่อ

วิมานวัตถุ แปลว่า เรื่องวิมาน, ที่ตั้งของวิมาน หรือ เรื่องของผู้เกิดในวิมาน ในที่นี้หมายถึงประมวลเรื่องต่าง ๆ ของพวกเทพบุตรและเทพธิดาผู้เกิดในวิมานหรือ ผู้ได้วิมาน และเล่าประวัติของตนเองว่าได้ทำกุศลกรรมอะไรไว้จึงได้วิมานเช่นนั้น

คำว่า วิมาน หมายถึง ที่เล่นที่อยู่ของเหล่าเทวดาหรือเทพ ซึ่งถือว่าเป็น

สถานที่อันประเสริฐเพราะเกิดขึ้นด้วยอานุภาพแห่งกุศลกรรมของเทวดาผู้เป็นเจ้าของ วิมานนั้น ๆ วิมานเหล่านี้จึงรุ่งเรืองสว่างไสวแพรวพราวหลากสีด้วยอำนาจแห่งรัตนชาติ ต่าง ๆ มีรูปทรงอันวิจิตรบรรจง มีขนาดต่าง ๆ คือ ๑ โยชน์บ้าง ๒ โยชน์บ้าง ๑๒ โยชน์บ้าง กว่า ๑๒ โยชน์บ้าง ภายในวิมานเหล่านั้นมีเครื่องประดับตกแต่งสวยงาม และเพียบพร้อมด้วยเครื่องอุปโภคบริโภคอันเป็นทิพย์มากมาย ความแตกต่างของวิมานเหล่านั้นขึ้นอยู่กับบุญบารมีที่เจ้าของวิมานได้สั่งสมไว้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ เช่น เป็น วิมานทองคำบ้าง วิมานเงินบ้าง วิมานแก้วมณีบ้าง วิมานแก้วไพฑูรย์บ้าง วิมาน แก้วผลึกบ้าง หรือต่างกันที่ขนาดเช่น วัดโดยรอบ ๑ โยชน์บ้าง ๒ โยชน์บ้าง ๑๒ โยชน์บ้าง

ชื่อวิมานวัตถุ ตั้งขึ้นเพื่อแสดงความเป็นมาของวิมานและเจ้าของวิมานต่าง ๆ จำนวน ๘๕ วิมาน หรือ ๘๕ เรื่อง

ที่มาของเรื่อง

วิมานวัตถุ คือประมวลเรื่องของผู้เกิดในวิมานจำนวน ๘๕ เรื่องดังกล่าวข้างต้น แต่ละเรื่องเป็นเรื่องเล่าซึ่งส่วนใหญ่เจ้าของเรื่องเป็นผู้เล่า เหตุที่เล่าเพราะมีผู้ถาม เหตุที่ถามเพราะเมื่อได้เห็นวิมานและทิพยสมบัตินั้น ๆ แล้วรู้สึกแปลกใจ รู้สึกชื่นชมยินดี จึงถามเพื่อขอทราบความเป็นมา ผู้ถามได้แก่พระผู้มีพระภาคบ้าง (ในกรณีที่เทวดา

นั้น ๆ ลงมาเฝ้า) ท้าวสักกะจอมเทพบ้าง (เมื่อทรงทราบประวัติของวิมานใดแล้ว ก็ ตรัสบอกแก่ท่านพระมหาโมคคัลลานเถระในกาลต่อมา) เทวดากันเองบ้าง พระเถระ ทั้งหลายบ้าง แต่ส่วนมากได้แก่ท่านพระมหาโมคคัลลานเถระผู้เป็นเลิศทางฤทธิ์

พระอรรถกถาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์ปรมัตถทีปนี (อรรถกถาวิมานวัตถุ) กล่าวถึงความเป็นมาของวิมานต่าง ๆ ไว้ตอนหนึ่งความว่า

วันหนึ่งขณะอยู่ในที่หลีกเร้น ท่านพระมหาโมคคัลลานเถระเกิดความคิดขึ้นว่า มีคนผู้มีจิตศรัทธาจำนวนไม่น้อยได้รักษาศีล ทำบุญ ให้ทานแก่พระทักขิไณยบุคคลตามกำลังศรัทธาบ้าง ตามกำลังทรัพย์บ้าง ท่านเหล่านั้นเมื่อสิ้นชีวิตแล้วได้ไปเกิดในวิมานของตน ๆ ในเทวโลก ควรจะไปสอบถามถึงบุพกรรมที่เป็นเหตุให้ท่านเหล่านั้นได้วิมานนั้น ๆ แล้วกลับมากราบทูลพระผู้มีพระภาคเพื่อทรงแนะนำให้ชาวโลกได้ดำเนิน ตามท่านเหล่านั้นบ้าง คิดแล้วจึงออกจากที่หลีกเร้นไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ทูลขอพระบรมพุทธานุญาตไปจาริกในเทวโลก เมื่อได้รับแล้วจึงสำแดงฤทธิ์ขึ้นไปยังเทวโลก เที่ยวสอบถามเทพบุตรและเทพธิดาทั้งหลายว่า เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ได้ทำบุญอะไรไว้จึงมาเสวยทิพยสมบัติอันรุ่งเรือง มีอานุภาพมากอยู่ในวิมานอันสวยงามวิจิตร

ตระการตาเช่นนี้ ครั้นกลับลงมาจากเทวโลกแล้วก็ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรง ทราบทุกประการ ซึ่งเป็นเหตุให้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พุทธบริษัทในโอกาส

ต่าง ๆ (ขุ.วิ.อ. ๒-๔)

ต่อมาเมื่อครั้งทำปฐมสังคายนา พระธรรมสังคาหกาจารย์ได้รวบรวมเรื่องราวของเทพบุตร เทพธิดาทั้งหลาย ผู้เกิดในวิมานนั้น ๆ มาร้อยกรอง และจัดรวมไว้หมวดเดียวกันเรียกชื่อว่า วิมานวัตถุ

รูปแบบของเรื่อง

วิมานวัตถุแต่ละเรื่อง เป็นแบบการถาม-ตอบ ในรูปของคำฉันท์ที่เรียกกันว่าคาถา ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของพระพุทธพจน์ ๙ รูปแบบที่เรียกว่า นวังคสัตถุศาสน์ (ขุ.วิ.อ. ๔) ลักษณะการถาม ตอบในวิมานวัตถุ มิใช่การถามตอบแบบโต้วาทะประ คารมเพื่อหักล้างวาทะหรือทิฏฐิของกันและกัน แต่เป็นแบบถามด้วยมุทิตาจิต เพื่อขอทราบสาเหตุที่ได้ทิพยสมบัตินั้น ๆ ผู้ตอบก็ตอบด้วยความเคารพ ด้วยไมตรีจิต และด้วยอารมณ์เบิกบานแจ่มใสในผลกรรมของตน

เพื่อให้เห็นรูปแบบการถาม-ตอบ ในลักษณะดังกล่าวชัดเจนขึ้น ขอให้พิจารณา ตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ ๑

พระผู้มีพระภาคตรัสถามเทพธิดาเจ้าของนาววิมาน(วิมานที่มีเรือเป็นพาหนะ) ว่า

“เทพนารี เธอขึ้นอยู่บนเรือประทุนทอง
ลอยล่องเข้าสู่สระโบกขรณี เด็ดดอกประทุมอยู่
วิมานเรือนยอดของเธอ
แบ่งไว้แต่ละส่วนอย่างเหมาะสม
ส่องสว่างรุ่งเรืองรอบทั้ง ๔ ทิศ
เพราะบุญอะไร ผิวพรรณเธอจึงงามเช่นนี้
ผลอันพึงปรารถนา จึงสำเร็จแก่เธอในวิมานนี้
และโภคะทั้งมวลล้วนน่าพอใจจึงเกิดขึ้นแก่เธอ
เทพธิดาผู้มีอานุภาพมาก ตถาคตขอถามว่า
สมัยเมื่อเธอเกิดเป็นมนุษย์ ได้ทำบุญอะไรไว้
เพราะบุญอะไรเธอจึงมีอานุภาพรุ่งเรือง
และมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้””

เทพธิดาองค์นั้นดีใจมากที่พระผู้มีพระภาคตรัสถาม จึงทูลตอบว่า

“ชาติก่อนหม่อมฉันเกิดเป็นมนุษย์
อยู่ในหมู่มนุษย์ในมนุษยโลก
ได้เห็นภิกษุหลายรูปผู้เหน็ดเหนื่อยกระหายน้ำ
จึงขมีขมันถวายน้ำให้ท่านดื่ม
ฯลฯ
ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงอานุภาพมาก หม่อนฉันขอกราบทูลว่า
เพราะบุญที่ได้ทำไว้สมัยเมื่อเกิดเป็นมนุษย์
หม่อนฉันจึงมีอานุภาพรุ่งเรือง
และมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้
นี้เป็นผลของกรรมที่พระพุทธองค์เสวยน้ำ
ที่หม่อมฉันขมีขมันถวายนั้น”

(ตติยนาววิมาน ในอิตถีวิมาน)

ตัวอย่างที่ ๒

ท่านพระมหาโมคคัลลานเถระถามเทพธิดาเจ้าของวิมานตั่งทองคำว่า

“เทพธิดาผู้ประดับองค์ทรงมาลัย ทรงภูษาสวยงาม
วิมานตั่งทองคำของเธอช่างโอ่อ่า
ล่องลอยไปในที่ต่าง ๆ ได้รวดเร็วสมใจปรารถนา

เธอเปล่งรัศมีสว่างไสวดั่งสายฟ้าแลบออกจากกลีบเมฆ
เพราะบุญอะไร ผิวพรรณเธอจึงงามเช่นนี้
ผลอันพึงปรารถนาจึงสำเร็จแก่เธอในวิมานนี้
และโภคะทั้งมวลล้วนน่าพอใจจึงเกิดขึ้นแก่เธอ
เทพธิดาผู้มีอานุภาพมาก อาตมาขอถามว่า
สมัยเมื่อเธอเกิดเป็นมนุษย์ได้ทำบุญอะไรไว้
เพราะบุญอะไร เธอจึงมีอานุภาพรุ่งเรือง
และมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้””
เทพธิดาเจ้าของวิมานดีใจมากที่พระเถระถาม จึงตอบว่า
“เมื่อดิฉันเกิดเป็นมนุษย์อยู่ในหมู่มนุษย์
ได้ถวายตั้งแต่บรรดาภิกษุผู้เพิ่งมาถึง
ได้กราบไหว้ ประคองอัญชลี
และถวายทานตามกำลังทรัพย์
เพราะบุญนั้น ผิวพรรณดิฉันจึงงามเช่นนี้
ผลอันพึงปรารถนาจึงสำเร็จแก่ดิฉันในวิมานนี้
และโภคะทั้งมวลล้วนน่าพอใจจึงเกิดขึ้นแก่ดิฉัน
ข้าแต่ภิกษุผู้มีอานุภาพ ดิฉันขอกราบเรียนว่า
เพราะบุญที่ได้ทำไว้สมัยเมื่อเกิดเป็นมนุษย์
ดิฉันจึงมีอานุภาพรุ่งเรือง
และมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้””
(ปฐมปีฐวิมาน ในอิตถีวิมาน)
ตัวอย่างที่ ๓
ท่านพระมหาโมคคัลลานเถระถามเทพบุตรองค์หนึ่งเจ้าของวิมาน ๑๒ โยชน์ ว่า
“วิมานมีเสาทำด้วยแก้วมณีนี้สูงมากวัดโดยรอบได้ ๑๒ โยชน์
เป็นปราสาท ๗๐๐ ยอด ดูโอฬารนี้
มีเสาประดิษฐ์ด้วยแก้วไพฑูรย์
มีพื้นปูลาดด้วยแผ่นทองคำสวยงาม
ท่านสถิต ดื่ม กินอยู่ในวิมานนั้น
มีทวยเทพพากันบรรเลงพิณทิพย์ดังไพเราะ
ในวิมานของท่านนี้มีเบญจกามคุณอันเป็นทิพรส
และเหล่าเทพนารีประดับด้วยอาภรณ์ทองคำฟ้อนรำอยู่
เพราะบุญอะไร ท่านจึงมีผิวพรรณงามเช่นนี้
ผลอันพึงปรารถนาจึงสำเร็จแก่ท่านในวิมานนี้
และโภคะทั้งมวลล้วนน่าพอใจจึงเกิดขึ้นแก่ท่าน

เทวดาผู้มีอานุภาพมาก อาตมาขอถามว่า
สมัยเมื่อท่านเกิดเป็นมนุษย์ได้ทำบุญอะไรไว้
เพราะบุญอะไร ท่านจึงมีอานุภาพรุ่งเรือง
และมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้""
เทพบุตรเจ้าของวิมานดีใจมากที่พระเถระถาม จึงตอบว่า
"...ข้าพเจ้าทำจิตให้เลื่อมใสในพระพุทธองค์ว่า
พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จจากป่า
มายังหมู่บ้าน เพื่อประโยชน์แก่เราหนอ
ดังนี้แล้วจึงได้มาอุบัติในหมู่เทพชั้นดาวดึงส์
เพราะบุญนั้น ข้าพเจ้าจึงมีผิวพรรณงามเช่นนี้
ผลอันพึงปรารถนาจึงสำเร็จแก่ข้าพเจ้าในวิมานนี้
และโภคะทั้งมวลล้วนน่าพอใจจึงเกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้า
ข้าแต่ภิกษุผู้มีอานุภาพมาก ข้าพเจ้าขอกราบเรียนว่า
เพราะบุญที่ได้ทำไว้สมัยเมื่อเกิดเป็นมนุษย์
ข้าพเจ้าจึงมีอานุภาพรุ่งเรือง
และมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้""
(ปฐมกรณียวิมาน ในปุริสวิมาน)

ประเภทของวิมาน
วิมานวัตถุแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ
๑. อิตถีวิมาน (วิมานของเทพธิดา)
๒. ปุริสวิมาน (วิมานของเทพบุตร)
อิตถีวิมานแบ่งเป็นวรรคได้ ๔ วรรค คือ
๑. ปีฐวรรค ๒. จิตตลตาวรรค
๓. ปาริจฉัตตกวรรค ๔. มัญชิฏฐกวรรค
อิตถีวิมานแต่ละวรรคว่าด้วยวิมานต่าง ๆ ดังนี้
๑. ปีฐวรรคมี ๑๗ วิมาน คือ
๑. ปฐมปีฐวิมาน๒. ทุติยปีฐวิมาน
๓. ตติยปีฐวิมาน๔. จตุตถปีฐวิมาน
๕. กุญชรวิมาน ๖. ปฐมนาวาวิมาน
๗. ทุติยนาวาวิมาน ๘. ตติยนาวาวิมาน
๙. ปทีปวิมาน ๑๐. ติลทักขิณวิมาน
๑๑. ปฐมปติพพตาวิมาน๑๒. ทุติยปติพพตาวิมาน
๑๓. ปฐมสุณิสาวิมาน ๑๔. ทุติยสุณิสาวิมาน
๑๕. อุตตราวิมาน ๑๖. สิริมาวิมาน

๑๗. เปสการิยวิมาน

๒. จิตตลตาวรรคมี ๑๑ วิมาน คือ

๑. ทาสีวิมาน ๒. ลขุมาวิมาน

๓. อาจามทายิกาวิมาน ๔. จัณฑาลีวิมาน

๕. ภัททิตถิกาวิมาน ๖. โสณทินนาวิมาน

๗. อุโปสถาวิมาน ๘. สุนิททาวิมาน

๙. สุทินนาวิมาน๑๐. ปฐมภิกขาทายิกาวิมาน

๑๑. ทุติยภิกขาทายิกาวิมาน

๓. ปาริจฉัตตกวรรคมี ๑๐ วิมาน คือ

๑. อุฬารวิมาน ๒. อุจจฉุทายิกาวิมาน

๓. ปัลลังกวิมาน ๔. ลตาวิมาน

๕. คุตติลวิมาน ๖. ทัททัลลวิมาน

๗. เปสวตีวิมาน ๘. มัลลิกาวิมาน

๙. วิสาลักขิวิมาน ๑๐. ปาริจฉัตตกวิมาน

๔. มัญชิฏฐกวรรคมี ๑๒ วิมาน คือ

๑. มัญชิฏฐกวิมาน ๒. ปภัสสรวิมาน

๓. นาควิมาน ๔. อโลมวิมาน

๕. กัญชิกทายิกาวิมาน ๖. วิหารวิมาน

๗. จตุริตถีวิมาน๘. อัมพวิมาน

๙. ปีตวิมาน ๑๐. อุจจฉุวิมาน

๑๑. วันทนวิมาน๑๒. รัชชุมาลาวิมาน

ปุริสวิมานแบ่งเป็นวรรคได้ ๓ วรรค คือ

๑. มหารถวรรค ๒. ปายาสิกวรรค

๓. สุนิกขิตตวรรค

ปุริสวิมานแต่ละวรรคว่าด้วยวิมานต่าง ๆ ดังนี้

๑. มหารถวรรค มี ๑๔ วิมาน คือ

๑. มัณฑูกเทวปุตตวิมาน ๒. เรวตีวิมาน

๓. ฉัตตมาณวกวิมาน ๔. กักกฏกรสทายกวิมาน

๕. ทวารปาลวิมาน ๖. ปฐมกรณียวิมาน

๗. ทุติยกรณียวิมาน ๘. ปฐมสูจิวิมาน

๙. ทุติยสูจิวิมาน๑๐. ปฐมนาควิมาน

๑๑. ทุติยนาควิมาน ๑๒. ตติยนาควิมาน

๑๓. จูฬรถวิมาน๑๔. มหารถวิมาน

๒. ปายาสิกวรรค มี ๑๐ วิมาน คือ

๑. ปฐมอคาริยวิมาน ๒. ทุติยอคาริยวิมาน

๓. ผลทายกวิมาน ๔. ปฐมอุปัสสยทายกวิมาน

๕. ทุติยอุปัสสยทายกวิมาน ๖. ภิกขาทายกวิมาน

๗. ยวปาลกวิมาน ๘. ปฐมกุณฑลีวิมาน

๙. ทุติยกุณฑลีวิมาน ๑๐. ปายาสิวิมาน

๓. สุนิกขิตตวรรคมี ๑๑ วิมาน คือ

๑. จิตตลตาวิมาน ๒. นันทนวิมาน

๓. มณิถูณวิมาน ๔. สุวัณณวิมาน

๕. อัมพวิมาน ๖. โคปาลวิมาน

๗. กัณฐกวิมาน ๘. อเนกวัณณวิมาน

๙. มัฏฐกุณฑลีวิมาน ๑๐. เสริสสกวิมาน

๑๑. สุนิกขิตตวิมาน

แนะนำวิมานวัตถุโดยสังเขป

ขอแนะนำสาระสำคัญของวิมานวัตถุแต่ละวรรคแต่ละวิมาน ตามนัยแห่งคัมภีร์ปรมัตถทีปนี อรรถกถาวิมานวัตถุ เพื่อช่วยให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจแต่ละวิมานได้เร็วขึ้น

อิตถีวิมาน

๑. ปีฐวรรค

๑.๑ ความหมายและที่มาของชื่อวรรค

ปีฐวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยตั่ง ชื่อนี้ตั้งตามสาระสำคัญของปฐม-ปีฐวิมาน - จตุตถปีฐวิมาน ซึ่งเป็น ๔ เรื่องแรกของวรรคนี้ ทั้ง ๔ เรื่องกล่าวถึงอานิสงส์ของการถวายตั่งให้ภิกษุนั่งฉันอาหาร

๑.๒ ความหมายและใจความสำคัญของแต่ละวิมานในวรรค

๑.๒.๑ ปฐมปีฐวิมาน ว่าด้วยวิมานตั่งเรื่องที่ ๑ เป็นวิมานตั่งทองคำขนาด ๑๒ โยชน์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่เกิดขึ้นแก่หญิงคนหนึ่งชาวกรุงสาวัตถี เพราะได้จัดตั่งถวายให้พระเถระรูปหนึ่งซึ่งเที่ยวบิณฑบาตมาถึงเรือนตนได้นั่งฉันภัตตาหาร และในโอกาสนั้น นางได้กราบ ได้ถวายข้าวและน้ำตามกำลังทรัพย์และปฏิบัติรับใช้พระเถระจนฉันเสร็จ

๑.๒.๒ ทุติยปีฐวิมาน ว่าด้วยวิมานตั่งเรื่องที่ ๒ เป็นวิมานแก้วไพฑูรย์ ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่เกิดขึ้นแก่หญิงคนหนึ่งชาวกรุงสาวัตถี เพราะได้จัดตั่งถวายให้ พระเถระรูปหนึ่งซึ่งเที่ยวบิณฑบาตมาถึงเรือนตนได้นั่งฉันภัตตาหาร และในโอกาส

นั้น นางได้กราบ ได้ถวายข้าวและน้ำตามกำลังทรัพย์และได้ปฏิบัติรับใช้พระเถระจน ฉันเสร็จ

๑.๒.๓ ตติยปีฐวิมาน ว่าด้วยวิมานตั่งเรื่องที่ ๓ เป็นวิมานตั่งทองคำใน สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่เกิดขึ้นแก่หญิงคนหนึ่งชาวกรุงราชคฤห์ เพราะได้จัดตั่งชั้นดี(ภัทท- ปีฐะ)ถวายให้พระเถระรูปหนึ่งผู้เป็นพระอรหันต์ได้นั่งฉันภัตตาหารที่เรือนของนาง เมื่อพระเถระฉันเสร็จ นางได้ถวายตั่งนั้นแด่พระเถระด้วยและพระเถระให้คนนำไปถวายเป็นของสงฆ์

๑.๒.๔ จตุตถปีฐวิมาน ว่าด้วยวิมานตั่งเรื่องที่ ๔ เป็นวิมานตั่งแก้วไพฑูรย์ ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่เกิดขึ้นแก่หญิงคนหนึ่งชาวกรุงราชคฤห์ เพราะได้จัดตั่งถวายให้พระเถระรูปหนึ่งผู้เป็นพระอรหันต์ได้นั่งฉันภัตตาหารที่เรือนของนาง

๑.๒.๕ กุญชรวิมาน ว่าด้วยวิมานที่มีช้างเป็นพาหนะ เป็นวิมานทองคำ สูง ๑๐๐ โยชน์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่เกิดขึ้นแก่หญิงคนหนึ่งชาวกรุงราชคฤห์ เพราะ ได้เห็นพระเถระผู้สมบูรณ์ด้วยศีลาจารวัตรรูปหนึ่งเกิดความเลื่อมใสนิมนต์ไปที่บ้าน ได้ถวายอาสนะผ้าให้นั่งและถวายภัตตาหารด้วยมือตนเอง

๑.๒.๖ ปฐมนาวาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่มีเรือเป็นพาหนะเรื่องที่ ๑ เป็น วิมานเรือประทุนทองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่เกิดขึ้นแก่หญิงคนหนึ่งชาวกรุงสาวัตถี

เพราะได้เห็นภิกษุหลายรูปกำลังเหน็ดเหนื่อยและกระหายน้ำ จึงขมีขมันจัดหาน้ำดื่ม ไปถวายด้วยมือตนเอง

๑.๒.๗ ทุติยนาวาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่มีเรือเป็นพาหนะเรื่องที่ ๒ เป็น วิมานเรือประทุนทองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่เกิดขึ้นแก่หญิงคนหนึ่งชาวกรุงสาวัตถี

เพราะได้เห็นพระเถระผู้กำลังเหน็ดเหนื่อยและกระหายน้ำมา จึงนิมนต์ให้นั่งบน

อาสนะที่จัดถวาย แล้วหาน้ำมาล้างเท้าและถวายน้ำดื่มด้วยมือตนเอง

๑.๒.๘ ตติยนาวาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่มีเรือเป็นพาหนะเรื่องที่ ๓ เป็น วิมานเรือประทุนทองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่เกิดขึ้นแก่หญิงคนหนึ่งชาวหมู่บ้านพราหมณ์ ชื่อถูณะ เพราะได้ถวายน้ำดื่มแด่พระผู้มีพระภาคด้วยมือตนเอง

๑.๒.๙ ปทีปวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวายประทีป เป็นวิมาน ที่มีแสงสว่างโชติช่วงในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ผู้ถวายประทีปคือหญิงชาวกรุงสาวัตถีได้ตามประทีปไว้หน้าธรรมาสน์แล้วนั่งฟังพระธรรมเทศนา

๑.๒.๑๐ ติลทักขิณวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวายเมล็ดงา เป็นวิมานทองคำขนาด ๑๒ โยชน์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ผู้ถวายเมล็ดงาคือหญิงคนหนึ่ง ชาวกรุงราชคฤห์ ได้ถวายเมล็ดงาแด่พระผู้มีพระภาค

๑.๒.๑๑ ปฐมปติพพตาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ซื่อสัตย์

ต่อสามีเรื่องที่ ๑ เป็นวิมานที่ดาดด้วยบุปผชาติน่ารื่นรมย์ มีนกนานาพันธุ์ส่งเสียงไพเราะน่าฟังในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ผู้ซื่อสัตย์ต่อสามีในที่นี้คือหญิงชาวกรุงสาวัตถี

เป็นผู้รักษาศีล ให้ทาน ชอบช่วยเหลือผู้อื่น และได้ถวายข้าวและน้ำเป็นอันมากด้วยความเคารพ

๑.๒.๑๒ ทุติยปติพพตาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ซื่อสัตย์ต่อสามีเรื่องที่ ๒ เป็นวิมานที่มีเสาทำด้วยแก้ไพฑูรย์เปล่งแสงเรืองรองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ผู้ซื่อสัตย์ต่อสามีในที่นี้คือหญิงชาวกรุงสาวัตถี เป็นอุบาสิกา ได้ถวายข้าวและน้ำเป็นอันมากแด่พระเถระผู้เป็นพระอรหันต์ด้วยความเคารพ

๑.๒.๑๔ ปฐมสุณิสาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงสะใภ้เรื่องที่ ๑ เป็นวิมานอันรุ่งเรืองในสวรรคชั้นดาวดึงส์ หญิงสะใภ้ในที่นี้คือหญิงชาวกรุงสาวัตถี ได้ เห็นภิกษุผู้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่งเกิดความเลื่อมใสได้แบ่งขนมถวายด้วยมือตนเอง

๑.๒.๑๓ ทุติยสุณิสาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงสะใภ้เรื่องที่ ๒ เป็นวิมานอันรุ่งเรืองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ หญิงสะใภ้ในที่นี้เป็นชาวกรุงสาวัตถีได้เห็น ภิกษุผู้เป็นพระอรหันต์ เกิดความเลื่อมใส ได้ถวายขนมกุมมาสด้วยมือตนเอง

๑.๒.๑๕ อุตตราวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่นางอุตตรา(ธิดาของ ปุณณเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์) เป็นวิมานอันรุ่งเรืองยิ่งในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะได้รักษาอุโบสถศีล ฟังธรรม และปฏิบัติธรรม จนบรรลุสกทาคามิผล

๑.๒.๑๖ สิริมาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่นางสิริมา (หญิงนครโสเภณี กรุงราชคฤห์ น้องสาวของหมอชีวก โกมารภัจ และเป็นเพื่อนของนางอุตตรา ดังกล่าวข้างต้น) เป็นวิมานที่รุ่งเรืองยิ่งในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี เพราะได้ฟังธรรมจากพระผู้มีพระภาคและได้บรรลุโสดาปัตติผลในคราวเดียวกับที่นางอุตตราบรรลุ

สกทาคามิผล หลังจากนั้นนางได้ถวายสลากภัตแด่สงฆ์วันละ ๘ ที่เป็นประจำ

๑.๒.๑๗ เปสการิยวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่ธิดาช่างหูก(ชาว

กรุงพาราณสี) เป็นวิมานที่มีเสาทำด้วยแก้วไพฑูรย์เปล่งแสงเรืองรองอยู่เป็นนิตย์ มีต้นไม้ทองขึ้นอยู่โดยรอบ อยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะได้ปฏิบัติวิปัสสนา

กัมมัฏฐานจนบรรลุโสดาปัตติผล

๒. จิตตลตาวรรค

๒.๑ ความหมายและที่มาของชื่อวรรค

จิตตลตาวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยสวนจิตรลดาของเหล่าเทวดา หมายถึงสวนจิตรลดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ชื่อนี้ตั้งตามสาระสำคัญของทาสีวิมาน ซึ่งเป็นเรื่องที่ ๑ ของวรรค

๒.๒ ความหมายและใจความสำคัญของแต่ละวิมานในวรรค

๒.๒.๑ ทาสีวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงคนใช้ เพราะได้เจริญกัมมัฏฐานจนบรรลุโสดาปัตติผล นางจึงไปเกิดเป็นเทพธิดามีรัศมีสว่างไสวดุจ ดาวประกายพรึก มีบริวารห้อมล้อม เที่ยวชมสวนจิตรลดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๒.๒.๒ ลขุมาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่นางลขุมา เพราะได้รักษาศีล ให้ทาน และปฏิบัติธรรมจนบรรลุโสดาปัตติผล จึงไปเกิดในวิมานใหญ่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๒.๒.๓ อาจามทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงกำพร้า ผู้ถวายข้าวตังแด่ท่านพระมหากัสสปเถระ จึงไปเกิดในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี เรื่องนี้ท้าวสักกะเป็นผู้ถาม ท่านพระมหากัสสปเถระเป็นผู้ตอบ

๒.๒.๔ จัณฑาลีวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงจัณฑาล ผู้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า และได้มีโอกาสถวายอภิวาทตามคำแนะนำของท่านพระมหาโมคคัลลานเถระ ก่อนที่นางจะถูกแม่โคขวิดจนเสียชีวิต นางจึงไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๒.๒.๕ ภัททิตถิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่นางภัททิตถิกาอุบาสิกา เพราะได้ปฏิบัติธรรม รักษาอุโบสถศีลเป็นประจำ และได้ถวายภัตตาหารแด่ท่านพระสารีบุตรเถระและท่านพระมหาโมคคัลลานเถระ นางจึงไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เที่ยวชมสวนนันทวันอันรื่นรมย์

๒.๒.๖ โสณทินนาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่นางโสณทินนาอุบาสิกา เพราะได้ปฏิบัติธรรม รักษาอุโบสถศีลเป็นประจำ จนได้บรรลุโสดาปัตติผล และได้ถวายทานแด่พระอริยสงฆ์ด้วยความเคารพ นางจึงไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๒.๒.๗ อุโปสถาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่นางอุโปสถาอุบาสิกา เพราะได้ปฏิบัติธรรม รักษาอุโบสถศีลเป็นประจำ และได้ถวายทานแด่พระอริยสงฆ์ด้วยความเคารพ แต่นางมีใจผูกพันกับทิพยสมบัติในสวนนันทวัน ของเหล่าเทพชั้นดาวดึงส์จนเกินไป มิได้ปฏิบัติธรรมให้สูงขึ้นตามพระพุทธดำรัส นางจึงไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และอยู่ที่นั้นถึง ๖๐,๐๐๐ ปีทิพย์ แล้วกลับไปเกิดในโลกมนุษย์อีก ท่านพระมหาโมคคัลลานเถระปลอบใจนางว่า พระผู้มีพระภาคทรงพยากรณ์ไว้ว่านางจะบรรลุโสดาปัตติผลเมื่อกลับไปเกิดเป็นมนุษย์อีก

๒.๒.๘ สุนิททาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่นางสุนิททาอุบาสิกา เพราะได้ปฏิบัติธรรม รักษาอุโบสถศีลเป็นประจำ และได้ถวายทานแด่พระอริยสงฆ์ด้วยความเคารพ นางจึงไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๒.๒.๙ สุทินนาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่นางสุทินนาอุบาสิกา เพราะได้ปฏิบัติธรรม รักษาอุโบสถศีลเป็นประจำ และได้ถวายทานแด่พระอริยสงฆ์ด้วยความเคารพ นางจึงไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๒.๒.๑๐ ปฐมภิกขาทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิง

ผู้ถวายภิกษา เรื่องที่ ๑ เป็นวิมานอันรุ่งเรืองยิ่งในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะได้ถวาย อาหารบิณฑบาตแด่พระผู้มีพระภาค

๒.๒.๑๑ ทุติยภิกขาทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิง ผู้ถวายภิกษาเรื่องที่ ๒ เป็นวิมานอันรุ่งเรืองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะได้เห็น

พระขีณาสพรูปหนึ่งกำลังเที่ยวบิณฑบาตอยู่ เกิดความเลื่อมใสนิมนต์ไปบิณฑบาตที่เรือนของตน

๓. ปาริจฉัตตกวรรค

๓.๑ ความหมายและที่มาของชื่อวรรค

ปาริจฉัตตกวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยดอกปาริชาต ชื่อนี้ตั้งตามชื่อเรื่องที่ ๑๐ ของวรรคนี้ คือ ปาริจฉัตตกวิมาน

๓.๒ ความหมายและใจความสำคัญของแต่ละวิมานในวรรค

๓.๒.๑ อุฬารวิมาน ว่าด้วยวิมานอันโอฬาร เป็นวิมานทองคำที่เกิดขึ้น แก่หญิงสะใภ้ผู้มีศรัทธาชาวกรุงราชคฤห์ เพราะได้ถวายขนมเบื้องแด่ท่านพระ

มหาโมคคัลลานเถระขณะเที่ยวบิณฑบาตมาถึงเรือนตน ก่อนถูกแม่ผัวผู้ไม่มีศรัทธาตีด้วยสากจนเสียชีวิตและไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๓.๒.๒ อุจจฉุทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดแก่หญิงผู้ถวายท่อนอ้อย คือหญิงสะใภ้ผู้มีศรัทธาชาวกรุงราชคฤห์ ได้ถวายท่อนอ้อยแด่ท่านพระมหา

โมคคัลลานเถระก่อนถูกแม่ผัวผู้ไม่มีศัทราตีด้วยตั่งจนเสียชีวิต และไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๓.๒.๓ ปัลลังกวิมาน ว่าด้วยวิมานที่มีบัลลังก์สวยงามเกิดแก่หญิงผู้ประพฤติธรรม เช่น มรรคมีองค์ ๘ และรักษาอุโบสถศีลเป็นประจำ

๓.๒.๔ ลตาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่เทพธิดาชื่อลดา นางเกิดเป็น เทพธิดาของท้าวเวสวัณมหาราชในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช และได้เป็นบาทบริจาริกา ของท้าวสักกะ เรื่องนี้เทพธิดาผู้เป็นน้อง ๔ องค์ชื่อ สัชชา ปวรา อัจจิมดี และ

สุดา เป็นผู้ถาม เทพธิดาลดาจึงเล่าประวัติของนางให้น้องฟังพร้อมทั้งสอนเรื่องการปฏิบัติต่อสามีด้วย

๓.๒.๕ คุตติลวิมาน ว่าด้วยวิมานที่คุตติลาจารย์เคยไปเยี่ยม คุตติลาจารย์ คือพระโพธิสัตว์ เป็นอาจารย์สอนพิณ ๗ สาย ท้าวสักกะเชิญไปดีดพิณถวาย ท่านจึงขออนุญาตไปเยี่ยมวิมานต่าง ๆ ในชั้นดาวดึงส์ รวม ๓๖ วิมาน ได้สอบถามบุพกรรมของเทพธิดาเจ้าของวิมานเหล่านั้นมาก่อนและถามอย่างเดียวกับที่ท่านพระมหาโมคคัลลานเถระไปสอบถามมา ท่านทราบเรื่องคุตติลาจารย์จากพระผู้มีพระภาค เมื่อท่านกราบทูลรายงานผลการไปสอบถามเทพธิดา ๓๖ องค์นี้จบลง

คำว่า คุตติลวิมาน จึงเป็นชื่อรวมของกลุ่มวิมาน ๓๖ นี้ และแต่ละวิมานก็มี ชื่อเฉพาะ เทพธิดาเจ้าของวิมานทั้ง ๓๖ องค์ได้สร้างกุศลไว้ในสมัยของพระสัมมา-สัมพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ดังจะขอแนะนำโดยย่อต่อไปนี้

เรื่องที่ ๑ วัตถุตตมทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดแก่หญิงผู้ถวายผ้าเนื้อดีเยี่ยม

เรื่องที่ ๒ ปุปผุตตมทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดแก่หญิงผู้ถวายดอกไม้ที่ดีเยี่ยม

เรื่องที่ ๓ คันธุตตมทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวาย ของหอมชั้นเยี่ยม

เรื่องที่ ๔ ผลุตตมทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวาย ผลไม้อย่างดีเยี่ยม

เรื่องที่ ๕ รสุตตมทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวาย อาหารที่มีรสเลิศ

เรื่องที่ ๖ คันธปัญจังคุลิกทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ใช้แป้ง เจิมสถูป

เรื่องที่ ๗ เอกูโปสถวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้รักษาอุโบสถ ๑ วัน

เรื่องที่ ๘ อุทกทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวาย น้ำบ้วนปากและน้ำดื่ม

เรื่องที่ ๙ อุปัฏฐานวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ตั้งใจ ปฏิบัติมารดาบิดาของสามี

เรื่องที่ ๑๐ อปรกัมมการินีวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ขวนขวาย ช่วยเหลือผู้อื่น

เรื่องที่ ๑๑ ขีโรทนทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวาย ข้าวผสมนมสดแด่ภิกษุผู้กำลังเที่ยวบิณฑบาต

เรื่องที่ ๑๒ ผาณิตทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวาย น้ำอ้อยงบแด่ภิกษุผู้กำลังเที่ยวบิณฑบาต

เรื่องที่ ๑๓ อุจฉุขัณฑิกทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวายท่อนอ้อยแด่ภิกษุผู้กำลังเที่ยวบิณฑบาต

เรื่องที่ ๑๔ ติมพรุสกทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวาย ผลมะพลับสุกแด่ภิกษุผู้กำลังเที่ยวบิณฑบาต

เรื่องที่ ๑๕ กักการิกทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวาย ผลแตงกวาแด่ภิกษุผู้กำลังเที่ยวบิณฑบาต

เรื่องที่ ๑๖ เอฬาลุกทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวายฟักทองแด่ภิกษุผู้กำลังเที่ยวบิณฑบาต

เรื่องที่ ๑๗ วัลลิผลทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวายผลแตงโมแด่ภิกษุผู้กำลังเที่ยวบิณฑบาต

เรื่องที่ ๑๘ ผารุสกทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวายผลลิ้นจี่แด่ภิกษุผู้กำลังเที่ยวบิณฑบาต

เรื่องที่ ๑๙ หัตถัปปตาปกทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวาย เตาผิงแด่ภิกษุผู้กำลังเที่ยวบิณฑบาต

เรื่องที่ ๒๐ สากมุฏฐิทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวาย ผักดอง ๑ กำแด่ภิกษุผู้กำลังเที่ยวบิณฑบาต

เรื่องที่ ๒๑ ปุปผกมุฏฐิทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวาย ดอกไม้ ๑ กำแด่ภิกษุผู้กำลังเที่ยวบิณฑบาต

เรื่องที่ ๒๒ มูลกทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวาย หัวมัน แด่ภิกษุผู้กำลังเที่ยวบิณฑบาต

เรื่องที่ ๒๓ นิมพมุฏฐิทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวาย ผลสะเดา ๑ กำแด่ภิกษุผู้กำลังเที่ยว บิณฑบาต

เรื่องที่ ๒๔ อัมพกัญชิกทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวายน้ำผักดองแด่ภิกษุผู้กำลังเที่ยว บิณฑบาต

เรื่องที่ ๒๕ โทณินิมมัชชนิทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวาย แป้งคลุกงาทอดแด่ภิกษุผู้กำลังเที่ยว บิณฑบาต

เรื่องที่ ๒๖ กายพันธนทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวายประคดเอวแด่ภิกษุผู้กำลังเที่ยว บิณฑบาต

เรื่องที่ ๒๗ อังสพัทธกทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวายผ้าอังสะแด่ภิกษุผู้กำลังเที่ยวบิณฑบาต

เรื่องที่ ๒๘ อาโยคปัฏฏทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวาย สายโยคบาตรแด่ภิกษุผู้กำลังเที่ยวบิณฑบาต

เรื่องที่ ๒๙ วิธูปนทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวาย พัดสี่เหลี่ยมแด่ภิกษุผู้กำลังเที่ยวบิณฑบาต

เรื่องที่ ๓๐ ตาลปัณณทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวายพัดใบตาลแด่ภิกษุผู้กำลังเที่ยวบิณฑบาต

เรื่องที่ ๓๑ โมรหัตถทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวาย พัดปัดยุง แด่ภิกษุผู้กำลังเที่ยวบิณฑบาต

เรื่องที่ ๓๒ ฉัตตทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวายร่ม แด่ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาต

เรื่องที่ ๓๓ อุปาหนทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวายรองเท้าแด่ภิกษุผู้กำลังเที่ยวบิณฑบาต

เรื่องที่ ๓๔ ปูวทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวายขนมแด่ภิกษุผู้กำลังเที่ยวบิณฑบาต

เรื่องที่ ๓๕ โมทกทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวายขนมต้มแด่ภิกษุผู้กำลังเที่ยวบิณฑบาต

เรื่องที่ ๓๖ สักขลิกาทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวายน้ำตาลกรวดแด่ภิกษุผู้กำลังเที่ยวบิณฑบาต

๓.๒.๖ ทัททัลลวิมาน ว่าด้วยวิมานอันรุ่งเรืองที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวายสังฆทาน ผู้ถามเป็นพี่สาวและร่วมสามีกันชื่อภัทรา ผู้ถวายทานมากกว่า แต่ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ส่วนน้องสาวถวายทานน้อยกว่า แต่ถวายเป็นสังฆทานจึงไปเกิดในสวรรค์ชั้นสูงกว่า คือชั้นนิมมานรดี เรื่องนี้แสดงให้เห็นผลที่ต่างกัน

ระหว่างปาฏิปุคคลิกทานกับสังฆทาน

๓.๒.๗ เปสวตีวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงชื่อเปสวดี เป็นวิมานที่มุงด้วยแก้วผลึกมีข่ายเงินข่ายทอง มีพื้นวิจิตรหลากสี มีแสงสว่างไสวไปทั่วทิศในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เกิดขึ้นเพราะได้เกลี่ยดอกคำบูชาสรีระของท่านพระสารีบุตรเถระเมื่อท่านดับขันธปรินิพพาน

๓.๒.๘ มัลลิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงชื่อมัลลิกา (พระธิดาของเจ้ามัลละ กรุงกุสินารา เป็นชายาของเจ้าพันธุลมัลลบุตร เสนาบดีแห่งกรุงสาวัตถี) เป็นวิมานอันสวยงามวิจิตรยิ่งในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะได้ปฏิบัติธรรม รักษาศีล ให้ทาน และได้นำข่ายทองที่ถักด้วยทองคำ แก้วมณี และแก้วมุกดาไปคลุมพระพุทธสรีระเมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ สาลวโนทยาน เขตกรุงกุสินารา

๓.๒.๙ วิสาลักขิวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่นางสุนันทาอุบาสิกา (ธิดา ของช่างดอกไม้ในกรุงราชคฤห์) เป็นวิมานอันสวยงามวิจิตรในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะได้ปฏิบัติธรรมจนบรรลุโสดาปัตติผล รักษาอุโบสถศีลเป็นประจำ ได้ถวายผ้า อาหาร เสนาสนะ และประทีปแด่สงฆ์ และได้นำพวงมาลาไปบูชาพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระผู้มีพระภาคเป็นนิตย์ เรื่องนี้ท้าวสักกะเป็นผู้ถามแล้วตรัสบอกแก่ท่านพระวังคีสเถระ ต่อมาพระเถระได้แจ้งแก่พระธรรมสังคาหกาจารย์ในที่ประชุมปฐมสังคายนา

๓.๒.๑๐ ปาริจฉัตตกวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ใช้มาลัยดอกอโศกบูชาพระพุทธเจ้า นางไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะได้นำดอกอโศก

อันสมบูรณ์ด้วยสีและกลิ่นจากป่าอันธวันเข้าไปโปรยลงบนพุทธอาสน์ขณะที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่

๔. มัญชิฏฐกวรรค

๔.๑ ความหมายและที่มาของชื่อวรรค

มัญชิฏฐกวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยวิมานแก้วผลึกสีแดง ชื่อนี้ตั้ง

ตามชื่อของมัญชิฏฐกวิมานซึ่งเป็นเรื่องที่ ๑ ของวรรคนี้

๔.๒ ความหมายและใจความสำคัญแต่ละวิมานในวรรค

๔.๒.๑ มัญชิฏฐกวิมาน ว่าด้วยวิมานแก้วผลึกสีแดงที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวายดอกสาละ นางเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะได้นำดอกสาละอันสมบูรณ์ด้วยสีและกลิ่นจากป่าอันธวันเข้าไปโปรยลงบนพุทธอาสน์ขณะที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่

๔.๒.๒ ปภัสสรวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่เทพธิดาผู้งามผุดผ่อง ผู้เกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะถวายพวงมาลัยดอกมะลิและน้ำอ้อยงบแด่ท่านพระมหาโมคคัลลานเถระขณะเที่ยวบิณฑบาต แต่ไม่มีเวลาจะนั่งฟังอนุโมทนกถาจากพระเถระ

๔.๒.๓ นาควิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวายผ้าคู่หนึ่งแด่พระพุทธเจ้า นางเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะได้ถวายผ้าคู่หนึ่งแด่พระผู้มีพระภาคและได้ฟังพระธรรมเทศนา บรรลุโสดาปัตติผล

๔.๒.๔ อโลมวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่นางอโลมาผู้ถวายขนมกุมมาสแห้ง นางได้วิมานอันรุ่งเรืองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะได้ถวายขนมกุมมาส แห้งแด่พระผู้มีพระภาค

๔.๒.๕ กัญชิกทายิกาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวายน้ำข้าวปรุงผสมผลพุทราอบ เป็นวิมานอันรุ่งเรืองยิ่งในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ หญิงผู้นี้เป็น ภรรยาของหมอคนหนึ่งในหมู่บ้านอันธกวินทะ แคว้นมคธ (ห่างจากกรุงราชคฤห์ ๓ คาวุต) วันหนึ่งนางเห็นท่านพระอานนท์มายืนบิณฑบาตที่หน้าบ้าน จึงออกไปถาม ว่าท่านต้องการยาอะไร เมื่อได้รับคำตอบว่า พระผู้มีพระภาคทรงอาพาธด้วยโรคลม ในพระอุทร มีพระประสงค์จะเสวยน้ำข้าว จึงจัดน้ำข้าวใส่บาตรด้วยความดีใจยิ่ง

๔.๒.๖ วิหารวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้อนุโมทนาการถวายวิหาร(สหายของนางวิสาขามหาอุบาสิกา)ชาวกรุงสาวัตถี เพราะได้อนุโมทนาการสร้างวิหารถวายสงฆ์ เป็นวิมานอันรุ่งเรืองยิ่งในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๔.๒.๗ จตุริตถีวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิง ๔ นาง ผู้ถวายดอกไม้ต่างชนิดกัน พวกนางเป็นชาวนครปัณณกตะ แคว้นเอสิกา ครั้งศาสนาของพระกัสสปพุทธเจ้า เพราะต่างถวายดอกไม้ต่างสีต่างพันธุ์แด่ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาต ทั้ง ๔ นางจึงไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๔.๒.๘ อัมพวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิง ผู้ถวายวัดสวนมะม่วง เป็นวิมานอันรุ่งเรืองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๔.๒.๙ ปีตวิมาน ว่าด้วยวิมานสีเหลืองที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวายดอกบวบขม นางเป็นแก่อุบาสิกาชาวกรุงราชคฤห์ เช้าตรู่วันหนึ่งได้รีบนำดอกบวบขม

๔ ดอกจะไปบูชาพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระผู้มีพระภาค แต่ไปยังไม่ทันถึงถูกแม่โคขวิดจนเสียชีวิตไปเกิดในวิมานนี้

๔.๒.๑๐ อุจฉุวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้ถวายท่อนอ้อยแด่ท่านพระมหาโมคคัลลานเถระ ถูกแม่ผัวผู้ไม่มีศรัทธาทุ่มด้วยก้อนดินจนเสียชีวิต ไปเกิดในวิมานนี้ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๔.๒.๑๑ วันทนวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่หญิงผู้กราบไหว้สมณะนางเห็นภิกษุทั้งหลายเดินทางผ่านหมู่บ้านของนางเพื่อไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค

ณ กรุงสาวัตถี จึงเกิดศรัทธาเลื่อมใสได้กราบลงด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้วยืนประคอง อัญชลีไว้เหนือศีรษะจนภิกษุเหล่านั้นเดินลับตาไป วิมานนี้อยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๔.๒.๑๒ สัชชุมาลาวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นหญิงผู้สักการะเคารพพระพุทธเจ้า เป็นวิมานอันรุ่งเรืองยิ่งในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะได้พบพระผู้มีพระภาคขณะที่นางกำลังผูกคอตายเพื่อหนีสภาพคนใช้ที่ถูกนายผู้หญิงด่าว่าทุบตีอยู่เป็นประจำ เมื่อได้ฟังอนุปุพพิกถาและอริยสัจ ๔ ก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล ยอมกลับไปรับใช้ตามเดิม และทำให้นายหญิงและชายได้ฟังธรรมจากพระผู้มีพระภาคด้วย

ปุริสวิมาน

๑. มหารถวรรค

๑.๑ ความหมายและที่มาของชื่อวรรค

มหารถวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยรถใหญ่ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อและสาระสำคัญของมหารถวิมานซึ่งเป็นเรื่องสุดท้ายของวรรคนี้ ว่าด้วยวิมานที่มีรถใหญ่เทียมม้า

๑,๐๐๐ ตัวเป็นพาหนะ ที่ชื่อว่ารถใหญ่เพราะเทียบกับรถของเทพบุตรอีกองค์หนึ่ง ในวรรคนี้ซึ่งเล็กกว่า คือเป็นรถเทียมม้า ๑๐๐ ตัว จึงเรียกวิมานนั้นว่า จูฬรถวิมาน

๑.๒ ความหมายและใจความสำคัญแต่ละวิมานในวรรค

๑.๒.๑ มัณฑูกเทวปุตตวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่มัณฑูกเทพบุตร เป็นวิมานในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะในชาติก่อนเป็นกบมีความเลื่อมใสในพระสุรเสียง ของพระผู้มีพระภาคขณะทรงแสดงธรรมแก่พุทธบริษัทที่ริมสระคัคคราเขตกรุง จำปา แคว้นอังคะ

๑.๒.๒ เรวตีวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่นันทิยอุบาสกผู้เป็นสามีของนางเรวดี เป็นวิมานอันรุ่งเรืองยิ่งในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะได้ให้ทานตามประสงค์ของผู้รับทาน ต่างกับนางเรวดีผู้ตระหนี่ไม่เคยให้ทานจึงไปทนทุกข์ทรมานในอุสสทนรก

๑.๒.๓ ฉัตตมาณวกวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่ฉัตตมาณพผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ เป็นวิมานอันรุ่งเรืองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะได้พบพระผู้มีพระภาคและประกาศตนขอถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง

๑.๒.๔ กักกฏกรสทายกวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่คนเฝ้านาผู้ถวาย แกงปูแด่พระเถระรูปหนึ่งผู้อาพาธเป็นโรคหูที่หมอรักษาไม่หาย พระผู้มีพระภาค ทรงแนะนำให้ฉันอาหารรสปู (กกฺกฏกรสโภชนำ) เป็นวิมานทองคำอันรุ่งเรืองยิ่งในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๑.๒.๕ ทวารปาลกวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่คนเฝ้าประตูผู้ชักชวนคนทำบุญ เพราะคอยเปิดประตูนิมนต์ภิกษุให้เข้ามารับบิณฑบาตที่เรือนนั้นเป็นวิมานอันรุ่งเรืองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๑.๒.๖ ปฐมกรณียวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่อุบาสกผู้รู้กิจที่ควรทำเรื่องที่ ๑ เป็นวิมานอันรุ่งเรืองยิ่งในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะได้ถวายอาหารแด่พระผู้มีพระภาค

๑.๒.๗ ทุติยกรณียวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่อุบาสกผู้รู้กิจที่ควรทำเรื่องที่ ๒ เป็นวิมานอันรุ่งเรืองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะได้ถวายอาหารแด่พระเถระรูปหนึ่ง

๑.๒.๘ ปฐมสูจิวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่บุรุษผู้ถวายเข็ม(แด่ท่านพระสารีบุตรเถระ) เรื่องที่ ๑ เป็นวิมานอันรุ่งเรืองยิ่งในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๑.๒.๙ ทุติยสูจิวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่บุรุษผู้ถวายเข็ม (แด่ภิกษุผู้กำลังเย็บจีวร) เรื่องที่ ๒ เป็นวิมานอันรุ่งเรืองยิ่ง ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๑.๒.๑๐ ปฐมนาควิมาน ว่าด้วยวิมานที่มีช้างทิพย์เป็นพาหนะเรื่องที่ ๑ เป็นวิมานในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่เกิดขึ้นแก่อุบาสกคนหนึ่ง เพราะบูชาพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ

๑.๒.๑๑ ทุติยนาควิมาน ว่าด้วยวิมานที่มีช้างทิพย์เป็นพาหนะเรื่องที่ ๒ เป็นวิมานในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่เกิดขึ้นแก่อุบาสกชาวกรุงราชคฤห์ เพราะรักษา

ศีล ๕ เป็นประจำ รักษาอุโบสถศีลทุกวันพระ ได้ถวายทานและฟังธรรมจากพระ

ผู้มีพระภาค

๑.๒.๑๒ ตติยนาควิมาน ว่าด้วยวิมานที่มีช้างทิพย์เป็นพาหนะเรื่องที่ ๓

เป็นวิมานในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่เกิดขึ้นแก่คนเฝ้าไร่อ้อยของพราหมณ์ผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ เพราะได้เห็นพระขีณาสพรูปหนึ่งกำลังเดินทางไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคในกรุงราชคฤห์เนื่องจากเป็นเวลาเย็นและต้องเดินไปอีกครึ่งโยชน์จึงจะถึง จึงสร้างที่พักแรมมุงด้วยผ้าถวาย

๑.๒.๑๓ จูฬรถวิมาน ว่าด้วยวิมานที่มีรถทิพย์คันเล็กเป็นพาหนะเกิดขึ้นแก่สุชาตกุมาร เป็นวิมานในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่เกิดขึ้นแก่พระราชกุมารสุชาตะแห่งโปตลินคร แคว้นอัสสกะ เพราะได้บูชาพระบรมสารีริกธาตุของพระผู้มีพระภาคตามคำแนะนำของท่านพระมหากัจจายนเถระ

๑.๒.๑๔ มหารถวิมาน ว่าด้วยวิมานที่มีรถทิพย์คันใหญ่เป็นพาหนะเกิดขึ้นแก่คนเลี้ยงโค เป็นวิมานในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่เกิดขึ้นแด่โคปาลพราหมณ์ เพราะได้ถวายมหาทานแก่พระสงฆ์มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะเป็นประธาน

๒. ปายาสิกวรรค

๒.๑ ความหมายและที่มาของชื่อวรรค

ปายาสิกวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยเทพบุตรผู้เคยเป็นคนรับใช้เจ้าปายาสิ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อปายาสิวิมานซึ่งเป็นเรื่องที่ ๒ ของวรรคนี้ ความจริงปายาสิวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่ขุนคลังของเจ้าปายาสิที่ชื่ออุตตระ ไม่ใช่วิมานที่เกิดขึ้นแก่เจ้าปายาสิ วิมานที่เกิดขึ้นแก่เจ้าปายาสิก็มี คือ เสริสสกวิมาน ในสุนิกขิตตวรรคข้างหน้า เจ้าปายาสิ (ปายาสิราชญฺโ□) เป็นพราหมณ์โดยกำเนิด พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงแต่งตั้งให้ครองเสตัพยนครในฐานะเจ้าเมือง หรือเจ้าผู้ครองนคร (เรื่องของเจ้าปายาสิมีปรากฏอยู่ในปายาสิสูตร (ที.ม. ๑๐/๔๐๖-๔๔๑/๒๗๐-๓๐๒)

๒.๒ ความหมายและใจความสำคัญของแต่ละวิมานในวรรค

๒.๒.๑ ปฐมอคาริยวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่สองสามีภรรยาผู้เป็น อู่ข้าวอู่น้ำของพระสงฆ์เรื่องที่ ๑ เป็นวิมานทองคำอันรุ่งเรืองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๒.๒.๒ ทุติยอคาริยวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่สองสามีภรรยาผู้เป็น อู่ข้าวอู่น้ำของพระสงฆ์เรื่องที่ ๒ เป็นวิมานทองคำอันรุ่งเรืองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๒.๒.๓ ผลทายกวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่บุรุษผู้ถวายมะม่วง ๔ ผล เป็นวิมานอันรุ่งเรืองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ผู้ถวายผลมะม่วงคือเจ้าพนักงานเฝ้าสวนมะม่วง ของพระเจ้าพิมพิสาร ผู้กำลังนำผลมะม่วงอย่างดีเยี่ยมไปถวายพระเจ้าพิมพิสาร แต่เมื่อเห็นท่านพระมหาโมคคัลลานเถระเที่ยวบิณฑบาตอยู่จึงได้ถวายผลมะม่วงนั้นแด่พระเถระโดยยอมให้ลงพระราชอาญาใด ๆ ก็ได้

๒.๒.๔ ปฐมอุปัสสยทายกวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่สองสามีภรรยาผู้บำรุงพระอรหันต์เรื่องที่ ๑ เป็นวิมานอันรุ่งเรืองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะผู้รับเป็นภิกษุผู้มีศีลาจารวัตรกำลังเดินทางไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ณ กรุงราชคฤห์

๒.๒.๕ ทุติยอุปัสสยทายกวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแกสองสามีภรรยาผู้บำรุงพระอรหันต์เรื่องที่ ๒ เป็นวิมานอันรุ่งเรืองยิ่งในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะผู้รับเป็นภิกษุผู้มีศีลาจารวัตรหลายรูปกำลังเดินทางไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ณ กรุงราชคฤห์

๒.๒.๖ ภิกขาทายกวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่บุรุษผู้ถวายอาหารแด่ภิกษุ ผู้เดินทางไกลที่มายืนบิณฑบาตอยู่หน้าบ้าน เป็นวิมานทองคำกว้าง ๒ โยชน์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๒.๒.๗ ยวปาลกวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่ผู้เฝ้านาข้าวเหนียว ผู้ถวายขนมสดแด่ภิกษุ เป็นวิมานแก้วมณีกว้าง ๑๒ โยชน์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะได้ถวายขนมที่ตนกำลังจะบริโภคแด่พระขีณาสพรูปหนึ่งที่เที่ยวบิณฑบาตจนจวนจะหมดเวลาฉันภัตตาหารแล้ว แต่ยังไม่ได้รับอาหารอะไรเลย

๒.๒.๘ ปฐมกุณฑลีวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่บุรุษผู้บำรุงสงฆ์ เรื่องที่ ๑ เป็นวิมานอันรุ่งเรืองยิ่งในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะได้ถวายมหาทานแด่ท่านพระสารีบุตรเถระและท่านพระมหาโมคคัลลานเถระขณะจาริกอยู่ในแคว้นกาสี

๒.๒.๙ ทุติยกุณฑลีวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่บุรุษผู้บำรุงสงฆ์ เรื่องที่ ๒ เป็นวิมานอันรุ่งเรืองยิ่งในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะได้ถวายมหาทานแด่ท่านพระสารีบุตรเถระและท่านพระมหาโมคคัลลานเถระขณะจาริกอยู่ในแคว้นกาสี

๒.๒.๑๐ ปายาสิวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่บุรุษผู้เป็นคนรับใช้เจ้าปายาสิแห่งเสตัพยนคร ชื่ออุตตระ (ในอรรถกถาจึงเรียกชื่อวิมานนี้ว่า อุตตรวิมาน) เป็นวิมานอันรุ่งเรืองยิ่งดุจสุธรรมสภาของท้าวสักกเทวราช เพราะตั้งอยู่ในสัมมาทิฏฐิ ได้ถวายอาหารแด่พระสงฆ์ด้วยความเคารพเป็นประจำ ต่างกับเจ้าปายาสิที่แม้จะกลับใจเป็นสัมมาทิฏฐิแล้ว แต่มิได้ให้ทานด้วยความเคารพจึงไปเกิดในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช

๓. สุนิกขิตตวรรค

๓.๑ ความหมายและที่มาของชื่อวรรค

สุนิกขิตตวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยเทพบุตรผู้จัดดอกไม้ให้เป็นระเบียบ ชื่อนี้ ตั้งตามชื่อและสาระสำคัญของสุนิกขิตตวิมาน ซึ่งเป็นเรื่องที่ ๑๑ ของวรรคนี้

๓.๒ ความหมายและใจความสำคัญของแต่ละวิมานในวรรค

๓.๒.๑ จิตตลตาวิมาน ว่าด้วยวิมานอันรุ่งเรืองเหมือนสวนจิตรลดาใน สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่เกิดขึ้นแก่อุบาสกชาวกรุงสาวัตถี เพราะได้เลี้ยงดูบิดามารดา ไม่ยอมแต่งงานและรักษาอุโบสถศีลเป็นประจำ

๓.๒.๒ นันทนวิมาน ว่าด้วยวิมานอันรุ่งเรืองเหมือนสวนนันทวันใน สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่เกิดขึ้นแก่อุบาสกชาวกรุงสาวัตถี เพราะได้เลี้ยงดูบิดามารดาไม่ยอมแต่งงานและรักษาอุโบสถศีลเป็นประจำ

๓.๒.๓ มณิถูณวิมาน ว่าด้วยวิมานแก้วมณีที่เกิดขึ้นแก่บุรุษผู้ปลูกต้นไม้ ให้ร่มเงา เป็นวิมานที่เกิดขึ้นแก่อุบาสกคนหนึ่งเพราะรักษาศีลให้ทานตามกำลัง

ทรัพย์ และได้ปรับปรุงทางเดินเข้าบ้านเพื่อบิณฑบาตของพระภิกษุทั้งหลายให้ราบเรียบเดินสะดวก ปลูกต้นไม้ ๒ ข้างทางให้ร่มรื่น

๓.๒.๔ สุวัณณวิมาน ว่าด้วยวิมานทองคำที่เกิดขึ้นแก่อุบาสกผู้สร้าง

วิหารถวายพระพุทธเจ้า เพราะได้สร้างพระคันธกุฎีบนภูเขาโล้นใกล้หมู่บ้านนั้นถวายพระผู้มีพระภาค

๓.๒.๕ อัมพวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่บุรุษผู้รับจ้างรดน้ำต้นมะม่วง ได้ถวายน้ำสรงแด่พระสารีบุตร เพราะได้ถวายน้ำสรงแด่ท่านพระสารีบุตรเถระขณะเดินฝ่าแดดในฤดูร้อนเหงื่อโทรมกาย ผ่านมาใกล้สวนนั้น เป็นวิมานอันรุ่งเรืองยิ่งในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๓.๒.๖ โคปาลวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่คนเลี้ยงโคผู้ถวายขนมแด่ภิกษุ เป็นวิมานอันรุ่งเรืองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะได้ถวายขนมแด่ท่านพระมหาโมคคัลลานเถระ

๓.๒.๗ กัณฐกวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่ม้ากัณฐกะ เป็นวิมานอันรุ่งเรืองยิ่งในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะได้นำเสด็จเจ้าชายสิทธัตถะออกผนวช

๓.๒.๘ อเนกวัณณวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่เทพบุตรผู้มีรัศมีหลากสีผู้เคยบวชเป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าสุเมธะ ได้ชักชวนคนทั้งหลายให้บูชาพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น

๓.๒.๙ มัฏฐกุณฑลีวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่มัฏฐกุณฑลีมาณพผู้ทำใจให้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า เป็นวิมานอันรุ่งเรืองยิ่งในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

เพราะได้เห็นพระผู้มีพระภาคเสด็จมาปรากฏขณะที่นอนป่วยหนักใกล้จะตาย เกิดความเลื่อมใส ประคองอัญชลีแล้วตายไปในขณะมีปีติโสมนัสที่มีโอกาสได้ถวายอัญชลีกรรมแด่พระผู้มีพระภาคเป็นครั้งแรกในชีวิต

๓.๒.๑๐ เสริสสกวิมาน ว่าด้วยวิมานไม้ซึกที่เกิดขึ้นแก่เจ้าปายาสิในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชที่เกิดขึ้นแก่เจ้าปายาสิผู้ครองเสตัพยนคร ในแคว้นโกศล เพราะได้สนทนาธรรมกับท่านพระกุมารกัสสปเถระ จนกลับใจจากมิจฉาทิฏฐิ (ที่ถือว่าโลกหน้าไม่มี สัตว์ที่ผุดเกิดไม่มี ผลวิบากแห่งกรรมดีกรรมชั่วไม่มี) มานับถือพระพุทธศาสนา ปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรมจนตลอดพระชนมายุ

๓.๒.๑๑ สุนิกขิตตวิมาน ว่าด้วยวิมานที่เกิดขึ้นแก่อุบาสกผู้จัดดอกไม้ให้เป็นระเบียบอยู่หน้าสถูป เป็นวิมานอันรุ่งเรืองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เจ้าของวิมาน นี้เป็นอุบาสกในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ไปบูชาพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นเป็นประจำเหมือนคนอื่น ๆ และเมื่อเห็นดอกไม้ที่คนทั้งหลายวางไว้เกะกะไม่เป็นระเบียบ ก็ได้จัดวางใหม่ให้เป็นระเบียบสวยงาม เพราะเขาปฏิบัติอย่างนี้เป็นประจำจึงได้ไปเกิดในวิมานนี้

ข้อสังเกต

วิมานวัตถุที่กล่าวมา ถ้ามองโดยภาพรวมจะได้ข้อสรุปอย่างหนึ่ง คือเทพบุตรและเทพธิดาเจ้าของวิมานเหล่านั้นต่างก็ได้ทำบุญกุศลไว้เมื่อครั้งอยู่ในโลกนี้ เช่น ทำอัญชลีกรรมต่อท่านผู้มีศีลบ้าง ถวายทานบ้าง รักษาศีลบ้าง ตามประทีปโคมไฟบ้าง ฟังธรรมบ้าง ตั้งอยู่ในธรรมเช่นมีความสัตย์ ความไม่โกรธ ความซื่อสัตย์ต่อสามี บำรุงเลี้ยงดูบิดามารดา หรือแม้แต่กบที่มีความเลื่อมใสในพระสุรเสียงของพระผู้มีพระภาคขณะทรงแสดงธรรมอยู่ก็ได้ไปเกิดในสวรรค์

ภาพรวมนี้ถ้ามองเผิน ๆ อาจเห็นว่า การไปเกิดในสวรรค์นั้นง่ายเหลือเกิน เพราะทำความดีเพียงเล็กน้อยเท่านั้นก็ไปได้แล้ว ความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ ผู้ที่ได้ไปเกิดในสวรรค์ล้วนเคยทำบุญกุศลถูกต้องครบถ้วนตามหลักการของพระพุทธศาสนา ซึ่งมิใช่จะทำได้โดยง่าย หลักการทำบุญกุศลของพระพุทธศาสนามีดังนี้

๑. หลักทาน การให้ทานที่สมบูรณ์ครบถ้วน จะมีผลมากมีอานิสงส์มาก องค์แห่งการให้ทานมี ๔ อย่าง คือ

๑.๑ วัตถุสัมปทา ถึงพร้อมด้วยวัตถุ คือบุคคลผู้เป็นที่ตั้งที่รองรับทาน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เขตตสัมปทา ถึงพร้อมด้วยเขตคือนา หมายถึงนาบุญ ในที่นี้ทั้งวัตถุและเขต ท่านหมายถึงทักขิไณยบุคคล ผู้เป็นพระอรหันต์หรือพระอนาคามีผู้เข้านิโรธ-สมาบัติได้

๑.๒ ปัจจยสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัจจัย คือสิ่งที่จะให้ทานต้องบริสุทธิ์ได้มาโดยชอบธรรม มากน้อยไม่สำคัญ

๑.๓ เจตนาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยเจตนา คือต้องมีเจตนาดีทั้ง ๓ กาล ได้แก่ ก่อนให้ กำลังให้ และหลังให้ เจตนาดี ก่อนให้ เรียกว่า ปุพพเจตนา เจตนาดีกำลังให้เรียกว่า มุญจนเจตนา เจตนาดีหลังให้ เรียกว่า อปราปรเจตนา ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในอังกุรเปตวัตถุ ตอนหนึ่งว่า

ปุพฺเพว ทานา สุมโน ททำ จิตฺตำ ปสาทเย

ทตฺวา อตฺตมโน โหติ เอสา ยญ□สฺส สมฺปทา.

ก่อนให้ ก็มีใจดี เมื่อกำลังให้ ก็มีใจผ่องใส

ครั้นให้แล้วก็มีใจเบิกบาน นี้คือปุญญสัมปทา

๑.๔ คุณาติเรกสัมปทา ถึงพร้อมด้วยคุณพิเศษ คือผู้รับทานมีคุณสมบัติพิเศษ เช่น เพิ่งออกจากนิโรธสมาบัติใหม่ ๆ

๒. หลักศีล การรักษาศีล ๕ ก็ดี ศีล ๘ หรืออุโบสถศีลก็ดี คือความตั้งใจงดเว้นจากบาปอกุศลทั้งหลาย ย่อมส่งผลให้อยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ตายแล้วให้ เกิดในสุคติโลกสวรรค์และเป็นบาทให้เจริญสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานจนบรรลุธรรมชั้นสูงสุดคือพระนิพพาน ทำให้หยุดการเวียนว่ายตายเกิดได้ในที่สุด

๓. หลักภาวนา คือการเจริญสมถกัมมัฏฐาน เพื่อให้ได้สมาธิเกิดฌาน แล้วใช้สมาธิและฌานเป็นฐานเจริญวิปัสสนากกัมมัฏฐาน คือใช้ปัญญาขณะจิตว่างพิจารณา

สภาวธรรมต่าง ๆ ให้เห็นแจ้งตามความเป็นจริงจนบรรลุธรรมชั้นสูงสุดคือ พระนิพพาน

เมื่อนำหลักการทั้ง ๓ หลักนี้ไปเปรียบเทียบกับหลักปฏิบัติของเทพบุตรของเทพธิดาเจ้าของวิมานเหล่านั้น จะเห็นว่า ส่วนใหญ่ได้ทำทาน เช่น ถวายอ้อยท่อน เดียวก็มี ถวายผลไม้ผลเดียวก็มี ถวายน้ำข้าวก็มี ถวายเข็มเย็บผ้าเล่มเดียวก็มี แต่ ได้ถวายแด่พระอริยบุคคล มีท่านพระสารีบุตรเถระ ท่านพระมหาโมคคัลลานเถระ ท่านพระมหากัสสปเถระ พระผู้มีพระภาค และบางรายได้ถวายแด่ท่านผู้เพิ่งออกจากนิโรธสมาบัติใหม่ ๆ ซึ่งเป็นทักขิไณยบุคคลผู้มีคุณสมบัติพิเศษ ส่วนท่านที่รักษา ศีล ๕ รักษาอุโบสถศีลเป็นประจำ และยังมีโอกาสได้ถวายทานด้วยจิตเลื่อมใสศรัทธา ก็มีมาก นอกจากนี้ ผู้ได้ฟังธรรมและเจริญภาวนาจนบรรลุธรรมขั้นโสดาปัตติผล สกทาคามีผล ก็มีมาก

เปตวัตถุ

ที่มาของชื่อ

เปตวัตถุ แปลว่า เรื่องของเปรต คำว่า เปตะ เป็นคำในภาษาบาลี ส่วน

คำว่า เปรต เป็นคำในภาษาสันสกฤต ทั้ง ๒ คำนี้มีความหมายตรงกัน คือ

๑. ผู้จากไป หมายถึงผู้จากโลกนี้ไป คือผู้ตายไปแล้ว ผู้ล่วงลับไปแล้ว เป็นความหมายทั่วไป พวกที่ตายไปเกิดเป็นเทวดา ก็เรียกว่าเปตะหรือเปรตในความหมายนี้ก็มี เช่น พิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ที่ตายไปแล้ว เรียกว่า เปตพลี

๒. สัตว์พวกหนึ่งที่เกิดในอบายภูมิที่เรียกว่าเปตวิสัย หรือเปรตวิสัย สัตว์ พวกนี้ได้รับทุกขเวทนาต่าง ๆ ตามผลแห่งกรรมชั่วที่ได้ทำไว้ เช่น อดอยาก ผอมโซ เพราะไม่มีอาหาร หรือมีแต่กินไม่ได้ หรือกินได้แต่กินยาก เพราะปากเท่ารูเข็ม หรือกินเข้าไปได้แต่กลายเป็นเลือดเป็นหนอง เป็นมูตร เป็นคูถ

อนึ่ง ยังมีเปรตอีกพวกหนึ่งที่เสวยผลแห่งกรรมดีและกรรมชั่วสลับกันในชาติเดียว กัน เรียกว่า เวมานิกเปรต คือเปรตที่มีวิมานอยู่เป็นของตัวเอง มีความสุขเหมือนพวกเทวดาในเวลาหนึ่ง แต่ในอีกเวลาหนึ่งได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัสเหมือนเปรตพวกอื่นและสัตว์นรกทั้งหลาย

คำว่า เปตะ ในคำเปตวัตถุ ที่กล่าวถึงนี้ หมายถึงเปรตทั้ง ๒ ความหมาย แต่ส่วนใหญ่เป็นความหมายที่ ๒ ส่วนคำว่า วัตถุ แปลว่า เรื่อง สิ่ง ข้อความ ที่ดิน ที่ตั้งของเรื่อง (เช่น บุคคลผู้เป็นที่ตั้งแห่งการให้ทานในคำว่า วัตถุสัมปทา = ถึงพร้อมด้วยวัตถุ) ในที่นี้หมายถึง เรื่อง คำว่า เปตวัตถุ จึงแปลว่า เรื่องของเปรต หรือเรื่องเปรต เป็นชื่อที่ตั้งขึ้นเพื่อใช้เรียกพระธรรมเทศนาหมวดหนึ่งว่าด้วยการเสวย ผลกรรมของเปรตแต่ละตน ๆ ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ในโอกาสต่าง ๆ เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความสังเวชสลดใจและเห็นประจักษ์ถึงผลแห่งกรรมชั่วนั้น ๆ ของเปรตตามความหมายที่ ๒ ก็มี หรือเพื่อให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาเลื่อมใสในผลแห่งกรรมดีต่าง ๆ ของ

เปรตตามความหมายที่ ๑ ก็มี พระธรรมเทศนาเรื่องการเสวยผลกรรมของเปรต ที่พระธรรมสังคาหกาจารย์รวบรวมไว้ในที่นี้มี ๕๑ เรื่อง เรียกชื่อรวมว่า เปตวัตถุ

ที่มาของเรื่อง

เปตวัตถุ ๕๑ เรื่องมีที่มาจาก ๒ แหล่ง คือ

๑. มาจากเหตุเกิดแห่งเรื่อง (อัฏฐุปปัตติ)

๒. มาจากการถาม – ตอบ (ปุจฉาวิสัชชนา)

เปตวัตถุที่มาจากเหตุเกิดแห่งเรื่อง ได้แก่ เปตวัตถุที่พระผู้มีพระภาคทรงยกขึ้น แสดงเองเมื่อมีเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเปรตนั้น ๆ เกิดขึ้น เช่น เขตตูปมเปตวัตถุ ปิฏฐธีตลิกเปตวัตถุ ติโรกุฑฑเปตวัตถุ เป็นต้น

ส่วนเปตวัตถุที่มาจากการถาม – ตอบ ได้แก่ เปตวัตถุที่พระสาวกมีท่านพระนารทเถระ ท่านพระมหาโมคคัลลานเถระ ท่านพระสารีบุตรเถระ เป็นต้น เป็นผู้ถามเปรตที่ท่านพบเห็น และเปรตนั้น ๆ เป็นผู้ตอบ เมื่อท่านทราบความเป็นมาแล้ว ก็นำขึ้นกราบทูลให้พระผู้มีพระภาคทรงทราบ พระผู้มีพระภาคทรงปรารภเรื่องนั้น ๆ ให้เป็นเหตุแล้วตรัสเทศนาแก่พุทธบริษัทในโอกาสต่าง ๆ จึงถือกันว่า เปตวัตถุทุกเรื่องพระผู้มีพระภาคทรงแสดง ยกเว้นบางเรื่องที่เกิดหลังพุทธปรินิพพาน เช่น ธาตุวิวัณณเปตวัตถุ นันทกเปตวัตถุ เป็นต้น

รูปแบบของเรื่อง

เปตวัตถุที่มาจากเหตุเกิดแห่งเรื่องเป็นแบบการบรรยายธรรม คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเองโดยตลอด แต่เปตวัตถุที่มาจากการถาม-ตอบ เป็นแบบการ ถาม – ตอบคล้ายกับวิมานวัตถุ แต่ต่างกันที่อารมณ์ทั้งของผู้ถามและผู้ตอบ กล่าวคือ ในกรณีของเปรตในเปตวิสัยที่ได้รับทุกข์ทรมาน ผู้ถามถามด้วยความสงสารและเห็นใจในวิบากกรรมที่เปรตนั้นกำลังได้รับอยู่ ผู้ตอบตอบด้วยความรู้สึกเศร้าโศกเสียใจในผลกรรมนั้น และมีความสำนึกผิด ถ้ามีโอกาสก็คิดจะทำความดีทดแทนต่อไป บางรายหลังจากเล่าเรื่องบุพกรรมและสารภาพผิดแล้ว ได้ขอความช่วยเหลือ จากผู้ถามก็มี ส่วนกรณีของเปรตตามความหมายที่ ๑ คือผู้จากโลกนี้ไป ถ้าไปเกิด เป็นเทวดา ทั้งผู้ถามและผู้ตอบก็มีอารมณ์อย่างเดียวกับผู้ถาม ผู้ตอบในวิมานวัตถุ ถ้าไปเกิดเป็นเวมานิกเปรต ทั้งผู้ถามและผู้ตอบมีอารมณ์ต่างออกไปจาก ๒ กรณี

ข้างต้น คือ อาจมีอารมณ์ทั้งเศร้าใจและดีใจผสมกันก็ได้

อย่างไรก็ดี เปตวัตถุทั้งที่มาจากเหตุเกิดแห่งเรื่องและจากการถาม – ตอบ มีรูปลักษณ์ทางวรรณกรรมอย่างเดียวกัน คือ เป็นคำร้อยกรองที่เรียกว่า คาถาล้วน เช่นเดียวกับวิมานวัตถุ

ประเภทของเปตวัตถุ

เปตวัตถุมี ๒ ประเภท คือ (๑) เรื่องของเปรตผู้ชาย เรียกว่า เปตวัตถุ

(๒) เรื่องของเปรตผู้หญิง เรียกว่า เปติวัตถุ แต่ในที่นี้ ท่านไม่ได้จัดแยกประเภทไว้เป็น ๒ พวกอย่างในวิมานวัตถุ คงเรียงไว้รวม ๆ กันไป ให้ผู้อ่านรู้เองด้วยคำ

ต่อท้ายของแต่ละเรื่อง คือถ้ามีคำว่า เปตวัตถุ ต่อท้าย หมายถึงเรื่องของเปรตผู้ชาย ถ้ามีคำว่า เปติวัตถุ ต่อท้าย หมายถึงเรื่องของเปรตผู้หญิง เช่น ในอุรควรรคซึ่งเป็นวรรคแรกมี ๑๒ เรื่อง เป็นเรื่องของเปรตผู้ชาย ๘ เรื่อง มีเขตตูปมเปตวัตถุ

สูกรมุขเปตวัตถุ ปูติมุขเปตวัตถุ เป็นต้น เป็นเรื่องของเปรตผู้หญิง ๔ เรื่อง คือ ปัญจปุตตขาทิกเปติวัตถุ สัตตปุตตขาทิกเปติวัตถุ มหาเปสการเปติวัตถุ ขัลลาฏิยเปติวัตถุ

เปตวัตถุแบ่งเป็นวรรคได้ ๔ วรรค คือ

๑. อุรควรรค ๒. อุพพริวรรค

๓. จูฬวรรค ๔. มหาวรรค

๑. อุรควรรคมี ๑๒ เรื่อง คือ

๑. เขตตูปมเปตวัตถุ ๒. สูกรมุขเปตวัตถุ

๓. ปูติมุขเปตวัตถุ ๔. ปิฏฐธีตลิกเปตวัตถุ

๕. ติโรกุฑฑเปตวัตถุ ๖. ปัญจปุตตขาทิกเปติวัตถุ

๗. สัตตปุตตขาทิกเปติวัตถุ ๘. โคณเปตวัตถุ

๙. มหาเปสการเปติวัตถุ ๑๐. ขัลลาฏิยเปติวัตถุ

๑๑. นาคเปตวัตถุ ๑๒. อุรคเปตวัตถุ

๒. อุพพริวรรคมี ๑๓ เรื่อง คือ

๑. สังสารโมจกเปติวัตถุ ๒. สารีปุตตเถรมาตุเปติวัตถุ

๓. มัตตาเปติวัตถุ ๔. นันทาเปติวัตถุ

๕. มัฏฐกุณฑลีเปตวัตถุ ๖. กัณหเปตวัตถุ

๗. ธนปาลเสฏฐิเปตวัตถุ ๘. จูฬเสฏฐิเปตวัตถุ

๙. อังกุรเปตวัตถุ ๑๐. อุตตรมาตุเปติวัตถุ

๑๑. สุตตเปตวัตถุ ๑๒. กัณณมุณฑเปติวัตถุ

๑๓. อุพพรีเปตวัตถุ

๓. จูฬวรรคมี ๑๐ เรื่อง คือ

๑. อภิชชมานเปตวัตถุ ๒. สานุวาสีเถรเปตวัตถุ

๓. รถการเปติวัตถุ ๔. ภุสเปตวัตถุ

๕. กุมารเปตวัตถุ ๖. เสริณีเปติวัตถุ

๗. มิคลุททกเปตวัตถุ ๘. ทุติยมิคลุททกเปตวัตถุ

๙. กูฏวินิจฉยิกเปตวัตถุ ๑๐. ธาตุวิวัณณเปตวัตถุ

๔. มหาวรรคมี ๑๖ เรื่อง คือ

๑. อัมพสักขรเปตวัตถุ ๒. เสรีสกเปตวัตถุ
๓. นันทกเปตวัตถุ ๔. เรวตีเปตวัตถุ
๕. อุจฉุเปตวัตถุ ๖. กุมารเปตวัตถุ
๗. ราชปุตตเปตวัตถุ ๘. คูถขาทกเปตวัตถุ
๙. คูถขาทกเปติวัตถุ ๑๐. คณเปตวัตถุ
๑๑. ปาฏลิปุตตเปตวัตถุ ๑๒. อัมพวนเปตวัตถุ
๑๓. อักขรุกขเปตวัตถุ ๑๔. โภคสังหรเปตวัตถุ
๑๕. เสฏฐิปุตตเปตวัตถุ ๑๖. สัฏฐิกูฏเปตวัตถุ

แนะนำเปตวัตถุโดยสังเขป

ขอแนะนำสาระสำคัญของเปตวัตถุแต่ละวรรค แต่ละเรื่อง ตามนัยแห่งคัมภีร์ปรมัตถโชติกา อรรถกถาเปตวัตถุ เพื่อช่วยให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจแต่ละเรื่องได้เร็วขึ้น

๑. อุรควรรค

๑.๑ ความหมายและที่มาของชื่อวรรค

อุรควรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยการอุปมาด้วยงูลอกคราบ หมายถึงผู้จากโลกนี้ไปที่เรียกว่าเปรตนั้นต่างก็ได้ละทิ้งร่างกายมนุษย์ของตนไปเหมือนงูลอกคราบที่ละทิ้งคราบไป ชื่อนี้ตั้งตามชื่อและสาระสำคัญของอุรคเปตวัตถุ ซึ่งเป็นเรื่องที่ ๑๒ ของวรรคนี้

๑.๒ ความหมายและใจความสำคัญของแต่ละเรื่องในวรรค

๑.๒.๑ เขตตูปมเปตวัตถุ เรื่องพระอรหันต์เปรียบเหมือนนาย่อมมีอุปการะแก่เปรตและทายก เป็นเรื่องหลักการทั่วไป ว่าด้วยการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้จากโลกนี้ไป หลักการที่ว่านี้ประกอบด้วยองค์ ๓ คือ

๑. ปฏิคาหก (ผู้รับที่ดี) ๒. ทายก (ผู้ให้ที่มีเจตนาดี)
๓. ไทยธรรม (ของทำบุญที่บริสุทธิ์)

เปรียบกับองค์ ๓ แห่งการทำนา คือ

๑. นา (ที่ดี) ๒. ชาวนา
๓. พืชที่จะปลูก

พระผู้มีพระภาคทรงอุปมาไว้ว่า พระอรหันต์เหมือนนา ทายกเหมือนชาวนา ไทยธรรมเหมือนเมล็ดพืช เหตุที่ทรงแสดงหลักการนี้เพราะทรงปรารภเปรตผู้เป็นบุตรของเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ที่ไม่เคยทำบุญให้ทานอะไรเลย ได้ใช้ทรัพย์มหาศาล ที่บิดามารดามอบให้ก่อนตายจนหมดสิ้นด้วยการบำรุงบำเรอความสุขในกามคุณ

ในที่สุดต้องขอทานและขโมยเขากิน ต่อมาบุตรของเศรษฐีคนนี้ถูกเจ้าหน้าที่ฝ่ายบ้านเมืองจับได้และพิพากษาลงโทษประหารชีวิต ขณะที่เจ้าหน้าที่กำลังนำเขาไปสู่หลักประหารนั้น หญิงนครโสเภณีคนหนึ่งชื่อสุลสาได้นำขนมต้ม ๔ ลูกมามอบให้ด้วยความสงสารและเห็นใจในฐานะที่เคยรู้จักคุ้นเคยกันมาก่อน เขาจึงตัดสินใจขออนุญาต

เจ้าหน้าที่นำขนมต้ม ๔ ลูกดังกล่าวและน้ำไปถวายแด่ท่านพระมหาโมคคัลลานเถระซึ่งกำลังเดินบิณฑบาตผ่านมาพอดี ดังนั้น เมื่อเขาตายแล้วจึงได้ไปเกิดเป็นเวมานิกเปรต

๑.๒.๒ สูกรมุขเปตวัตถุ เรื่องเปรตปากหมู เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมชั่วของภิกษุรูปหนึ่งในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ คือไม่สำรวมวาจา ชอบด่าว่าภิกษุอื่น ๆ

๑.๒.๓ ปูติมุขเปตวัตถุ เรื่องเปรตปากเน่า เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมชั่วของภิกษุรูปหนึ่งในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ คือ ไม่สำรวมปาก ชอบพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดยุยงให้ภิกษุอื่น ๆ แตกสามัคคีกัน

๑.๒.๔ ปิฏฐธีตลิกเปตวัตถุ เรื่องเปรตตุ๊กตาแป้ง เป็นเรื่องหลานสาวของอนาถบิณฑิกเศรษฐีที่ทำตุ๊กตาแป้งแตกและร้องไห้ไปหาผู้เป็นตา ตาจึงมีพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ตุ๊กตานั้นขึ้น โดยมีพระผู้มีพระภาคทรงเป็นประธานสงฆ์และทรงแสดงพระธรรมเทศนาเรื่องนี้

๑.๒.๕ ติโรกุฑฑเปตวัตถุ เรื่องเปรตอยู่นอกฝาเรือน เป็นเรื่องของเปรต ที่เคยเป็นพระญาติของพระเจ้าพิมพิสารผู้ครองแคว้นมคธ ที่พากันมาอาศัยอยู่ตามฝาเรือนเพื่อรับส่วนกุศลจากพระเจ้าพิมพิสาร เมื่อไม่ได้รับ จึงสำแดงอาการหลอกหลอนให้ทรงกลัว พระผู้มีพระภาคทรงเล่าเรื่องเปรตเหล่านั้นให้พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบแล้วทรงแนะนำให้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้

๑.๒.๖ ปัญจปุตตขาทิกเปติวัตถุ เรื่องนางเปรตกินลูกคราวละ ๕ ตน เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมชั่วของหญิงคนหนึ่งที่ริษยาหญิงผู้ร่วมสามีที่มีลูก จึงทำร้ายลูกของเธอแล้วสาบานว่าไม่ได้ทำ ถ้าทำจริงขอให้กินลูกของตัวเอง

๑.๒.๗ สัตตปุตตขาทิกเปติวัตถุ เรื่องนางเปรตกินลูกคราวละ ๗ ตน เป็นเรื่องแสดงผลแห่งการกล่าวเท็จทำนองเดียวกับเรื่องที่ ๖

๑.๒.๘ โคณเปตวัตถุ เรื่องลูกสอนพ่อด้วยโคที่ตายแล้ว เป็นเรื่องบุตรสอนบิดาที่กำลังเศร้าโศกถึงบิดาที่ตายไป คือ เที่ยวตามหา ถามหา และบ่นเพ้อเหมือนคนบ้า บุตรชื่อสุชาตกุมาร (ผู้เป็นพระโพธิสัตว์) จึงใช้อุบายให้สติแก่บิดาโดยนำหญ้าและน้ำไปให้โคที่ตายแล้วกิน

๑.๒.๙ มหาเปสการเปติวัตถุ เรื่องนางเปรตอดีตภรรยาหัวหน้าช่างหูก เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมดีและกรรมชั่วของสามีภรรยาคู่หนึ่ง สามีเป็นหัวหน้าช่างหูกผู้มีศรัทธาทำบุญให้ทานเป็นประจำ ส่วนภรรยาไม่มีศรัทธาและด่าว่าสามีที่ชอบทำบุญให้ทาน ผู้เป็นสามีตายแล้วไปเกิดเป็นรุกขเทวดา ภรรยาตายแล้วไปเกิดเป็นเปรตกินมูตรและคูก เพราะบาปกรรมที่ด่าสามี

๑.๒.๑๐ ขัลลาฏิยเปติวัตถุ เรื่องนางเปรตศีรษะล้าน เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมดี และกรรมชั่วของหญิงชาวกรุงพาราณสีคนหนึ่ง ผู้มีผมสวยงามมากจนเพื่อน ๆ ริษยา และว่าจ้างหญิงคนใช้ของนางนั้นเองให้ทำยาสระผมมีพิษแล้ว

สระ ผมให้นาง ทำให้ผมร่วงหลุดกลายเป็นคนหัวล้าน นางได้รับความอับอายมาก ใช้ผ้าคลุมศีรษะหนีออกจากบ้านไปอยู่ที่อื่น ประกอบอาชีพขายสุรา เมื่อเห็นคนเมา

สุรานอนหลับก็ขโมยผ้าเนื้อดีไป ในขณะนั้น นางได้มีโอกาสถวายอาหารบิณฑบาตแด่พระอรหันต์รูปหนึ่ง และตั้งจิตอธิษฐานขอให้ผมงาม ครั้นนางตายแล้วได้เกิดเป็นนางเวมานิกเปรต (เปรตมีวิมาน) อยู่ในวิมานทองคำ มีผมสวยและยาวด้วยผลแห่งการทำบุญ แต่เป็นเปรตเปลือยด้วยผลแห่งการขโมยผ้าของผู้อื่น

๑.๒.๑๑ นาคเปตวัตถุ เรื่องเปรตผู้เดินร้องไห้ตามพาหนะช้างของลูกชาย เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมดีและกรรมชั่วของคนครอบครัวหนึ่งจำนวน ๕ คน คือ บิดา มารดา บุตร ๒ คน ธิดา ๑ คน บิดามารดาไม่มีศรัทธาและด่าว่าสมณพราหมณ์ เมื่อตายแล้วไปเกิดเป็นเปรตกินเลือดกินหนองของกันและกัน ส่วนบุตรธิดามีศรัทธาได้ทำบุญให้ทานเมื่อตายแล้วไปเกิดเป็นเทพบุตรเทพธิดา มีทิพยสมบัติต่าง ๆ

๑.๒.๑๒ อุรคเปตวัตถุ เรื่องเปรตผู้จากไปเหมือนงูลอกคราบ เป็นเรื่องแสดงถึงเหตุผลที่ไม่ร้องไห้เมื่อผู้เป็นที่รักตายไป เหตุผลนั้นคือคนที่ตายไป (เปตะหรือเปรต) ได้ละทิ้งร่างกายมนุษย์ไปเหมือนงูลอกคราบที่ละทิ้งคราบไป

๒. อุพพริวรรค

๒.๑ ความหมายและที่มาของชื่อวรรค

อุพพริวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยพระนางอุพพรีกับเปรต ชื่อนี้ตั้งตามชื่ออุพพริเปตวัตถุ ซึ่งเป็นเรื่องที่ ๑๓ ของวรรคนี้

๒.๒ ความหมายและใจความสำคัญของแต่ละเรื่องในวรรค

๒.๒.๑ สังสารโมจกเปติวัตถุ เรื่องนางเปรตสังสารโมจิกา เป็นเรื่องแสดง ผลแห่งการไม่ทำบุญให้ทานของหญิงคนหนึ่งในตระกูลสังสารโมจกะ ในแคว้นมคธ

๒.๒.๒ สารีปุตตเถรมาตุเปติวัตถุ เรื่องนางเปรตอดีตมารดาของพระสารีบุตร เป็นเรื่องแสดงผลแห่งการไม่ทำบุญให้ทานของหญิงคนหนึ่งผู้เคยเป็นมารดาของท่านพระสารีบุตรเถระเมื่อชาติที่ ๕ นับจากชาตินี้ไป

๒.๒.๓ มัตตาเปติวัตถุ เรื่องนางมัตตาเปรต เป็นเรื่องแสดงผลแห่งความประพฤติชั่วของนางมัตตาภรรยาคนหนึ่งของกุฏุมพีในกรุงสาวัตถี และแสดงผลแห่งความประพฤติดีของนางติสสาภรรยาอีกคนหนึ่งของกุฏุมพีนั้น

๒.๒.๔ นันทาเปติวัตถุ เรื่องนางนันทาเปรต เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมชั่วของนางนันทาภรรยาของนันทิเสนอุบาสกชาวบ้านใกล้กรุงสาวัตถี

๒.๒.๕ มัฏฐกุณฑลีเปตวัตถุ เรื่องมัฏฐกุณฑลีเปรตผู้ทำใจให้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าก่อนสิ้นใจ เป็นเรื่องเดียวกับมัฏฐกุณฑลีวิมาน ในสุนิกขิตตวรรคแห่งวิมานวัตถุ คือ มัฏฐกุณฑลี บุตรของพราหมณ์ตระหนี่ ไม่มีศรัทธา ได้ตายไปพร้อมกับ

จิตที่เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคที่ได้เห็นครั้งแรกและครั้งสุดท้ายก่อนตาย ได้ไปเกิดเป็นเทพบุตร กลับลงมาเตือนสติผู้เป็นบิดาที่กำลังเศร้าโศกพิไรรำพันถึงตนอยู่เหมือนคนบ้า

๒.๒.๖ กัณหเปตวัตถุ เรื่องเปรตกัณหโคตร คือ โอรสองค์หนึ่งในราชสกุลกัณหะได้สิ้นชีวิตลง เป็นเรื่องน้องสอนพี่ที่กำลังเศร้าโศกเพราะบุตรตายไป

พี่เป็นกษัตริย์พระนามว่าวาสุเทวะ น้องคือเจ้าชายฆฏบัณฑิตแห่งกัณหโคตรในทวาราวดีนครในอดีตกาล พระผู้มีพระภาคทรงยกขึ้นแสดงแก่อุบาสกชาวกรุงสาวัตถีที่กำลังเศร้าโศกถึงบุตรที่ตายไป ทำให้เขาบรรลุโสดาปัตติผล

๒.๒.๗ ธนปาลเสฏฐิเปตวัตถุ เรื่องธนบาลเศรษฐีเปรต เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมชั่วของมหาเศรษฐีชื่อธนปาละแห่งเมืองเอรกัจฉะ ปัณณรัฐในอดีตก่อนพุทธกาล คือ เป็นผู้ตระหนี่ไม่เคยทำบุญให้ทานและเป็นผู้มีมิจฉาทิฏฐิ ตายแล้วไปเกิดเป็นเปรตทนทุกข์ทรมานอยู่ที่ทะเลทรายแห่งหนึ่ง พวกพ่อค้าไปพบเข้าจึงได้ถาม-ตอบกัน

๒.๒.๘ จูฬเสฏฐิเปตวัตถุ เรื่องจูฬเศรษฐีเปรต เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมชั่ว คือ ความตระหนี่ ไม่มีศรัทธา ไม่เคยทำบุญให้ทาน และมีมิจฉาทิฏฐิของ จูฬเศรษฐี ชาวกรุงพาราณสี ตายแล้วไปเกิดเป็นเปรตทนทุกข์ทรมาน ไปปรากฏ ตัวต่อพระเจ้าอชาตศัตรู กษัตริย์หนุ่มผู้ปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารแห่งแคว้นมคธผู้เป็นพระชนก จึงได้ถาม-ตอบกัน

๒.๒.๙ อังกุรเปตวัตถุ เรื่องอังกุระกับเปรต อังกุระเป็นพระอนุชาองค์สุดท้องของพระเจ้าวาสุเทวะ กัณหโคตร แห่งทวาราวดีนคร แคว้นอุตตรปถะ (ดังกล่าวแล้วในกัณหเปตวัตถุ) ในราชสกุลนี้มีพี่น้อง ๑๑ องค์ คือ อัญชนเทวี วาสุเทวะ พลเทวะ จันทเทวะ สุริยเทวะ อัคคิเทวะ วรุณเทวะ อัชชุนะ ปัชชุนะ ฆฏปัณฑิตะ และอังกุระ เมื่อพระบิดาสวรรคตลง ได้มีการแบ่งราชสมบัติกัน ปรากฏว่าไม่ได้แบ่งให้เจ้าหญิงอัญชนเทวี เจ้าชายอังกุระจึงยกราชสมบัติของพระองค์ให้พี่สาว แล้วไปประกอบอาชีพเป็นพ่อค้า วันหนึ่งไปค้าต่างเมืองกับพวกได้พบรุกขเทวดาซึ่งเป็นเวมานิกเปรตผู้มีทิพยสมบัติออกจากมือ เพื่อนพ่อค้าคิดจะพารุกขเทวดาไปอยู่กับตนเพื่อขอสิ่งที่ต้องการ อังกุระไม่เห็นด้วย จึงได้ถาม-ตอบกันขึ้น

๒.๒.๑๐ อุตตรมาตุเปติวัตถุ เรื่องนางเปรตมารดาของอุตตรมาณพเป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมชั่วของหญิงชาวกรุงโกสัมพี มารดาของอุตตรอุบาสก คือ ได้ด่าว่าบุตรสาปแช่งบุตรที่ทำบุญให้ทาน จึงตายไปเกิดเป็นเปรต เรื่องนี้เกิดขึ้นหลัง พุทธปรินิพพานไม่นานนัก

๒.๒.๑๑ สุตตเปตวัตถุ เรื่องหญิงผู้ถวายด้ายได้ไปอยู่กับเปรต เป็นเรื่องแสดงผลแห่งการถวายผ้าแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า คือ เมื่อก่อนพุทธกาล ชายหนุ่มคนหนึ่ง ชาวบ้านใกล้กรุงสาวัตถีได้อุปัฏฐากพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ต่อมามารดา

ได้สู่ขอหญิงสาวในตระกูลที่เสมอกันให้แต่งงาน แต่ชายหนุ่มถูกงูกัดเสียชีวิตเสียก่อน และได้ไปเกิดเป็นเวมานิกเปรต คิดถึงหญิงสาวที่มารดาสู่ขอให้แต่งงาน จึงทำอุบายให้นางได้ถวายผ้าแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าพระองค์นั้น ด้วยผลแห่งบุญนั้นเขาจึงพานางไปอยู่ในวิมานของตนถึง ๗๐๐ ปี

๒.๒.๑๒ กัณณมุณฑเปติวัตถุ เรื่องนางเปรตผู้ถูกสุนัขกัณณมุณฑะกัดกินเนื้อ เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมดีและกรรมชั่วของหญิงคนหนึ่ง ครั้งศาสนาของ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ผู้หญิงคนนี้เป็นภรรยาของอุบาสกผู้มีศรัทธาและได้สร้างบุญกุศลไว้มาก เช่น สร้างวัด สร้างวิหารร่วมกับเพื่อนอุบาสก

อื่น ๆ ภรรยาของเขากับภรรยาของเพื่อนสามีก็มีศรัทธาและได้ร่วมทำบุญกุศลกับสามี ตลอดมา ต่อมานางถูกนักเลงพนันคนหนึ่งล่อลวงจนเสียตัวกับเขา ทำให้นักเลงคนนั้นชนะการพนันกับเพื่อนนักเลงด้วยกัน ผู้แพ้พนันจึงไปบอกเรื่องนั้นแก่สามีของ

นาง เมื่อถูกสามีซักถาม นางไม่รับและสาบานว่าถ้านางนอกใจสามีจริง ก็ขอให้สุนัขดำหูขาดตัวนี้กัดกินเธอ ครั้นนางตายแล้วได้เกิดเป็นเวมานิกเปรตอยู่ที่ริมสระกัณณมุณฑะ กลางวันเสวยทิพยสมบัติด้วยอำนาจผลแห่งกรรมดี ครั้นตกกลางคืนนางถูกสุนัขกัณณมุณฑะกัดกินเนื้อตามร่างกายจนเหลือแต่โครงกระดูก แล้วกลับเป็นขึ้นมาอีกด้วยอำนาจผลแห่งกรรมชั่ว เป็นอยู่อย่างนี้เป็นเวลา ๕๐๐ ปี ต่อมาได้พบพระเจ้ากรุงพาราณสีจึงทูลเชิญไปอยู่ด้วย จึงได้ถาม-ตอบกันขึ้น

๒.๒.๑๓ อุพพรีเปตวัตถุ เรื่องพระนางอุพพรีกับเปรต เป็นเรื่องอดีตที่พระผู้มีพระภาคทรงยกขึ้นแสดงแก่อุบาสิกาชาวกรุงสาวัตถีคนหนึ่งที่กำลังเศร้าโศกถึงสามี ผู้ตายจากโลกนี้ไป ทำให้นางได้บรรลุโสดาปัตติผล เรื่องอดีตนั้นคือพระนางอุพพรีอัครมเหสีของพระเจ้าจูฬนีพรหมทัตผู้ครองกบิลนคร แคว้นปัญจาละ

พระนางทรงเศร้าโศกถึงพระสวามีที่สวรรคตไปเหมือนคนบ้า พระดาบส(พระโพธิสัตว์)มาเฝ้าพระนางและได้ถวายโอวาทแก่พระนางทำให้ทรงได้สติและทรงออกผนวชเจริญเมตตาจิตปรารถนาจะไปเกิดในพรหมโลก

๓. จูฬวรรค

๓.๑ ความหมายและที่มาของชื่อวรรค

จูฬวรรค แปลว่า หมวดเล็ก คือว่าด้วยเปตวัตถุสั้น ๆ ๑๐ เรื่อง ชื่อนี้ตั้งขึ้นเพื่อให้ต่างกับ มหาวรรค แปลว่า หมวดใหญ่ คือ วรรคถัดไป ซึ่งว่าด้วย เปตวัตถุยาว ๆ หลายเรื่องในจำนวน ๑๖ เรื่อง

๓.๒ ความหมายและใจความสำคัญของแต่ละเรื่องในวรรค

๓.๒.๑ อภิชชมานเปตวัตถุ เรื่องเปรตผู้เดินทวนกระแสน้ำอันไหลไม่ขาดสาย เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมชั่วของพรานเนื้อคนหนึ่งชาวบ้านจันทัฏฐิละอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคาตรงกันข้ามกับบ้านวาสภะ เขตกรุงพาราณสี เพราะความ

ตระหนี่ให้ทานเพียงเล็กน้อย ตายแล้วไปเกิดเป็นเปรตเปลือยกายครึ่งท่อน อดอยาก ไม่มีอาหาร โกลิยอำมาตย์ของพระเจ้าพิมพิสารไปพบขณะเดินลุยน้ำทวนกระแสอยู่ในแม่น้ำคงคา เพื่อไปขอส่วนบุญจากญาติที่บ้านจันทัฏฐิละจึงได้ถาม-ตอบกัน และได้ช่วยเหลือ โดยได้ทำบุญด้วยเสื้อผ้าและอาหารแก่อุบาสกในคณะของอำมาตย์นั่นเอง แล้วอุทิศส่วนกุศลให้ ทำให้เปรตนั้นได้รับผลทันตา

๓.๒.๒ สานุวาสีเถรเปตวัตถุ เรื่องเปรตญาติของพระสานุวาสีเถระ

เป็นเรื่องการทำบุญให้ญาติของพระเถระรูปนี้ ผู้เป็นญาติคือโยมบิดามารดา และ

พี่น้องที่ไปเกิดเป็นเปรตได้เสวยทุกขเวทนาแสนสาหัสเพราะได้ทำกรรมชั่วไว้ ผู้เป็นพี่ชายของท่านได้พยายามไปปรากฏตัวให้ท่านเห็นและเล่าเรื่องความทุกข์ยากของคน

อื่น ๆ ให้ท่านฟังเพื่อขอให้ท่านช่วย ซึ่งท่านก็ได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้เปรตเหล่านั้นได้รับผลทันตา

๓.๒.๓ รถการเปติวัตถุ เรื่องนางเวมานิกเปรตผู้อาศัยอยู่ที่สระรถการ เป็นเรื่องของหญิงคนหนึ่งครั้งศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่ากัสสปะ นางได้รักษาศีล ให้ทานแด่พระสงฆ์ผู้มีศีลาจารวัตรเป็นประจำ ครั้นตายแล้วได้ไปเกิดเป็นนางเวมานิกเปรตที่สระรถการบนภูเขาหิมพานต์ เพราะยังมีกรรมเก่าอยู่ มาณพชาวกรุงพาราณสีไปพบนาง จึงได้ถาม-ตอบกัน

๓.๒.๔ ภุสเปตวัตถุ เรื่องเปรตกอบแกลบ เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรม ชั่วของคน ๔ คน คนหนึ่งเป็นพ่อค้าโกง คือ เอาดินแดงคลุกข้าวสาลีแดงเพื่อให้มีน้ำหนักแล้วนำไปขาย ตายแล้วไปเกิดเป็นเปรตกอบแกลบร้อน ๆ โปรยใส่ศีรษะ

ตัวเอง คนหนึ่งเป็นบุตรโกรธมารดาที่ห้ามมิให้พาเพื่อนมาที่บ้าน จึงเอาเชือกผูกแอก ตีศีรษะมารดา ตายแล้วไปเกิดเป็นเปรตเอาค้อนเหล็กทุบศีรษะตัวเอง คนหนึ่งเป็นสะใภ้ขโมยกินเนื้อซึ่งเป็นของส่วนรวม เมื่อถูกถามก็พูดเท็จว่าไม่ได้กินและสาบานว่าถ้ากินจริงขอให้กินหนังส่วนหลังของตนเอง ตายแล้วไปเกิดเป็นเปรตกินหนังส่วน หลังของตน และอีกคนหนึ่งเป็นภรรยาของพ่อค้าโกง คือ เปรตกินคูถ ผู้ตอบ

คำถามของท่านพระมหาโมคคัลลานเถระ

๓.๒.๕ กุมารเปตวัตถุ เรื่องกุมารเปรต เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมดีและกรรมชั่วของเด็กทารกคนหนึ่ง เป็นบุตรของหญิงคณิกา พอคลอดออกมานางได้นำไปทิ้งไว้ที่ป่าช้า แต่ไม่ตายเพราะบุญเก่าและกรรมเก่าผสมกัน พระผู้มีพระภาค ทรงยกบุพกรรมของเขาขึ้นแสดงให้พุทธบริษัทฟัง

๓.๒.๖ เสริณีเปติวัตถุ เรื่องนางเสริณีเปรต เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมชั่วของหญิงคณิกาผู้หากินด้วยรูปสมบัติคนหนึ่งชื่อเสริณีชาวเมืองหัตถินิปุระ แคว้นกุรุ นางไม่มีศรัทธา มีความตระหนี่ ไม่เคยให้ทานและด่าว่าสมณพราหมณ์ ตาย

แล้วไปเกิดเป็นเปรตทนทุกข์ทรมาน อาศัยอยู่ที่หลังกำแพงเมืองแห่งหนึ่งในปัจจันตชนบท เมื่อพบอุบาสกชาวเมืองเดียวกันจึงได้ถามตอบกัน

๓.๒.๗ มิคลุททกเปตวัตถุ เรื่องเปรตพรานเนื้อ เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมดีและกรรมชั่วของพรานเนื้อคนหนึ่งชาวกรุงราชคฤห์ คือเขาเป็นคนใจดำอำมหิต ฆ่าสัตว์ทั้งกลางคืนและกลางวัน เพื่อนคนหนึ่งของเขาเป็นอุบาสกพยายามตักเตือนห้ามปรามจนเขายอมไม่ฆ่าสัตว์ในเวลากลางคืน แต่ยังฆ่าสัตว์ในเวลากลางวันตลอด มาจนวันตาย และได้เกิดเป็นเวมานิกเปรตอาศัยอยู่ใกล้กรุงราชคฤห์นั้นเอง กลางวัน ได้เสวยทุกข์ทรมานแสนสาหัส พอกลางคืนได้เสวยสุขด้วยทิพยสมบัติ เมื่อท่านพระนารทเถระไปพบจึงได้เล่าเรื่องบุพกรรมของตนให้ฟัง

๓.๒.๘ ทุติยมิคลุททกเปตวัตถุ เรื่องเปรตพรานเนื้อเรื่องที่ ๒ เป็นเรื่อง แสดงผลแห่งกรรมดีและกรรมชั่ว เช่นเดียวกับเรื่องแรก และเป็นคนในกรุงราชคฤห์ เหมือนกัน ต่างกันแต่ในเรื่องนี้ เพื่อนของพรานเนื้อคนนี้พยายามตักเตือนแล้วแต่เพื่อนไม่เชื่อฟัง จึงไปขอให้พระอรหันต์รูปหนึ่งมาแสดงธรรมให้เพื่อนฟัง หลังฟังธรรมเทศนาแล้ว เขายอมงดเว้นฆ่าสัตว์เฉพาะในเวลากลางคืน แต่กลางวันเขายังฆ่าสัตว์ต่อไป ทั้ง ๆ ที่พรานเนื้อคนนี้มีฐานะดีอยู่แล้ว ถึงไม่ฆ่าสัตว์ก็เป็นอยู่อย่างสบาย ครั้นตายแล้วจึงไปเกิดเป็นเวมานิกเปรตเหมือนพรานเนื้อคนแรก

๓.๒.๙ กูฏวินิจฉยิกเปตวัตถุ เรื่องเปรตอดีตผู้พิพากษาโกง เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมดีและกรรมชั่วของผู้พิพากษาคนหนึ่งของพระเจ้าพิมพิสาร กรรมชั่วของเขาคือเป็นคนคดโกง พูดเท็จ พูดส่อเสียด และหลอกลวงผู้อื่น ไม่เคยรักษาอุโบสถศีล แต่เมื่อพระเจ้าพิมพิสารตรัสถาม กลับกราบทูลว่ารักษาอุโบสถศีล เหมือนข้าราชการอื่น ๆ เพราะพระเจ้าพิมพิสารโปรดคนรักษาอุโบสถศีล เมื่อออกจากที่เฝ้าเพื่อนข้าราชการซึ่งรู้ว่าเขาพูดเท็จได้แนะนำให้รักษาอุโบสถศีลเสีย เขาเกรงว่าเพื่อน ๆ จะกราบทูลให้ทรงทราบ จึงยอมรักษาศีลโดยอดอาหารและได้ตายเพราะอดอาหารแล้วไปเกิดเป็นเวมานิกเปรตดังได้เล่าถวายท่านพระนารทเถระ

๓.๒.๑๐ ธาตุวิวัณณเปตวัตถุ เรื่องเปรตผู้ตำหนิการบูชาพระธาตุ เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมชั่วของกุฎุมพีชาวกรุงราชคฤห์คนหนึ่ง คือขณะที่ชาวกรุงราชคฤห์กำลังจัดงานบูชาพระบรมสารีริกธาตุของพระผู้มีพระภาคที่พระเจ้าชาตศัตรูทรงขอแบ่งมาจากกรุงกุสินารานั้น กุฎุมพีคนนี้เที่ยวตำหนิและบริภาษภรรยาและสะใภ้ที่ไปร่วมงานนี้ ครั้นตายแล้วจึงไปเกิดเป็นเปรตปากเน่า ดังที่เขาได้เล่าให้ท่านพระมหากัสสปเถระฟัง

๔. มหาวรรค

๔.๑ ความหมายและที่มาของชื่อวรรค

มหาวรรค แปลว่า หมวดใหญ่ คือว่าด้วยเรื่องยาว ๆ หลายเรื่องในจำนวน ๑๖ เรื่อง ชื่อนี้ตั้งขึ้นเพื่อให้ต่างกับจูฬวรรคที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

๔.๒ ความหมายและใจความสำคัญของแต่ละเรื่องในวรรค

๔.๒.๑ อัมพสักขรเปตวัตถุ เรื่องเจ้าอัมพสักขรลิจฉวีกับเปรตเปลือยเป็น

เรื่องการสนทนาระหว่างเจ้าลิจฉวีพระนามว่าอัมพสักขระผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ ถือลัทธินัตถิกทิฏฐิ (เห็นว่าทำดีทำชั่วไม่มีผล บุญบาปไม่มี) กับภุมเทวดาผู้เป็นสัมมาทิฏฐิ ที่มาช่วยญาติ คือ หลานชายในชาติก่อนซึ่งถูกจับในข้อหากระทำโจรกรรมและถูกตัดสินประหารชีวิตโดยเสียบหลาวไว้

๔.๒.๒ เสรีสกเปตวัตถุ เรื่องเสรีสกเปรต เป็นเรื่องเดียวกับเสริสสก-วิมาน ในวิมานวัตถุ สุนิกขิตตวรรคเรื่องที่ ๑๐ เปรตในที่นี้คือเทพบุตรอดีตเจ้าปายาสิ

๔.๒.๓ นันทกเปตวัตถุ เรื่องนันทกเปรต เป็นเรื่องการสนทนาระหว่างพระเจ้าปิงคละกษัตริย์แห่งสุรัฏฐวิสัยกับนันทกเปรตผู้เคยเป็นเสนาบดีของพระเจ้าปิงคละนั่นเอง แต่เพราะได้ทำกรรมชั่ว ตายแล้วจึงไปเกิดเป็นเปรต ได้รับทุกขเวทนาและได้สำนึกผิดดังได้กราบทูลให้พระเจ้าปิงคละทรงทราบ เรื่องนี้เกิดขึ้นหลังพุทธ-ปรินิพพานแล้วประมาณ ๒๐๐ ปี ตามเรื่องที่ว่า “พระเจ้าปิงคละเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าโมริยะ” นั้น อรรถกถาอธิบายว่าพระเจ้าโมริยะ ได้แก่ ธัมมาโสกะ (ธรรมาโศกราช) คือ พระเจ้าอโศกมหาราชแห่งแคว้นมคธนั่นเอง

๔.๒.๔ เรวตีเปตวัตถุ เรื่องนางเรวดีเปรต เป็นเรื่องเดียวกับเรวตี-วิมานในวิมานวัตถุ มหารถวรรคเรื่องที่ ๒ ซึ่งว่าด้วยวิมานของนันทิยอุบาสกสามีของนางเรวดี เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมดีของนันทิยอุบาสกและกรรมชั่วของนางเรวดี

๔.๒.๕ อุจฉุเปตวัตถุ เรื่องเปรตเจ้าของไร่อ้อย เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมชั่วของบุรุษเดินกินอ้อย ตระหนี่ ไม่ให้ทานด้วยเคารพ ตายแล้วไปเกิดเป็นเปรตมีไร่อ้อยเกิดขึ้นมากมายอยากจะกินก็กินไม่ได้ และไม่รู้ว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น เมื่อพบท่านพระมหาโมคคัลลานเถระจึงได้ถามความเป็นมาของตนเอง

๔.๒.๖ กุมารเปตวัตถุ เรื่องกุมารเปรต เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมชั่วของพระราชกุมาร ๒ องค์ ผู้เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าโกศล เป็นผู้มัวเมาในกามได้ประพฤติล่วงเกินภรรยาของผู้อื่น ครั้นสิ้นชีพิตักษัยแล้ว ได้ไปเกิดเป็นเปรต เสวยทุกขเวทนาส่งเสียงร้องจนชาวเมืองหวาดกลัว ต้องนิมนต์พระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ไปในพิธีทำบุญถวายมหาทาน พระผู้มีพระภาคจึงตรัสเทศนาเรื่องนี้ให้ฟัง

๔.๒.๗ ราชปุตตเปตวัตถุ เรื่องเปรตราชบุตร เป็นเรื่องอดีตชาติของพระสานุวาสีเถระผู้ช่วยญาติดังกล่าวไว้ในสานุวาสีเถรเปตวัตถุ จูฬวรรคเรื่องที่ ๒ พระผู้มีพระภาคตรัสเล่าเรื่องนี้เพื่อแสดงผลแห่งกรรมชั่วของพระเถระครั้งเป็นราชบุตรของพระเจ้ากิตวะแห่งนครพาราณสี ครั้งอดีตราชบุตรได้ประพฤติผิดในพระปัจเจกพุทธเจ้าพระนามว่าสุเนตร เพราะเมาในอำนาจ เมื่อสิ้นชีพิตักษัยแล้วไปเสวยผลกรรมอยู่ในอเวจีมหานรกนานถึง ๘๔๐,๐๐๐ ปี (๖ ครั้ง) แล้วไปเกิดเป็นเปรตที่เรียกว่าเปรตราชบุตรนี้นาน หมดกรรมแล้วมาเกิดในหมู่บ้านชาวประมง ระลึกชาติ

ได้ จึงไม่ยอมทำประมงและได้ออกบวชในพระศาสนานี้คือพระสานุวาสีเถระ

๔.๒.๘ คูถขาทกเปตวัตถุ เรื่องเปรตกินคูถ เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมชั่วของภิกษุรูปหนึ่งและของกุฎุมพีผู้เป็นโยมอุปัฏฐากของภิกษุนั้น กล่าวคือ

กุฎุมพีได้สร้างวัดถวายภิกษุผู้คุ้นเคยของตระกูล ต่อมามีภิกษุจากที่ต่าง ๆ มาพัก อาศัย ประชาชนเห็นอาจาระของภิกษุเหล่านั้นแล้วเลื่อมใสได้ถวายอาหารและเครื่อง ใช้เป็นอันมาก ภิกษุเจ้าถิ่นริษยาจึงหาเรื่องใส่ความให้กุฎุมพีด่าว่าภิกษุเหล่านั้นด้วยกรรมชั่วนั้น ทั้งภิกษุเจ้าถิ่นและโยมอุปัฏฐากตายแล้วไปเกิดเป็นเปรตอยู่ในหลุมคูถเสวยทุกขเวทนาดังที่เล่าให้ท่านพระมหาโมคคัลลานเถระฟัง

๔.๒.๙ คูถขาทกเปติวัตถุ เรื่องนางเปรตกินคูถ เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมชั่วของอุบาสิกาและภิกษุผู้คุ้นเคยของตระกูล ทำนองเดียวกับเรื่องที่ ๘

๔.๒.๑๐ คณเปตวัตถุ เรื่องเปรตคณะหนึ่ง เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมชั่วของชาวบ้านคณะหนึ่งในกรุงสาวัตถี ตายแล้วไปเกิดเป็นเปรต ท่านพระมหา-โมคคัลลานเถระไปพบจึงได้ซักถามความเป็นมา

๔.๒.๑๑ ปาฏลิปุตตเปตวัตถุ เรื่องหญิงชาวเมืองปาฏลีบุตรสนทนากับเปรต เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมดีและกรรมชั่วของพ่อค้าคนหนึ่งในกลุ่มพ่อค้า

ชาวเมืองสาวัตถีและปาฏลีบุตรผู้เดินทางเรือไปค้าขายยังสุวรรณภูมิ พ่อค้าคนนั้นเป็นอุบาสก ได้ทำบุญกุศลไว้มาก ขณะเดินทาง เขาได้ล้มป่วยแล้วตายไป แต่ด้วยจิตผูกพันอยู่กับหญิงคนหนึ่งในคณะ จึงได้เกิดเป็นเวมานิกเปรตอยู่ในมหาสมุทร และทำให้เรือหยุด พวกคนเรือเชื่อว่าเพราะมีตัวกาฬกิณีอยู่ในเรือ จึงจับฉลากกัน

เวมานิกเปรตบันดาลให้หญิงคนนั้นจับได้ฉลากกาฬกิณี นางจึงถูกทิ้งน้ำ เวมานิก-เปรตช่วยนางไว้และนำไปอยู่ในวิมานของตนเป็นเวลา ๑ ปี ในที่สุดนางขอให้ส่งกลับ เมืองปาฏลีบุตร

๔.๒.๑๒ อัมพวนเปตวัตถุ เรื่องเปรตเฝ้าสวนมะม่วง เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมชั่วและกรรมดีของคหบดีชาวกรุงสาวัตถี คือคหบดีนั้นได้ประสบชะตากรรม สิ้นเนื้อประดาตัว ภรรยาเสียชีวิต นำธิดาคนเดียวไปยกให้เพื่อน ขอเงินเป็นทุนทำ การค้าเพียง ๑๐๐ กหาปณะ เขาไปค้าขายกับกองเกวียนได้กำไรถึง ๕๐๐ กหาปณะ แต่ขณะเดินทางกลับถูกโจรปล้นและทำร้ายตนเสียชีวิต เขาตายไปพร้อมจิตผูกพันในทรัพย์ที่ซ่อนไว้ก่อนตาย ด้วยความโลภนั้นเขาไปเกิดเป็นเปรตเฝ้าทรัพย์ ต่อมาธิดาของเขาทราบข่าวจากพวกพ่อค้าที่หนีรอดไปได้ นางได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้โดยนำผลมะม่วง ข้าวยาคูและน้ำไปถวายแด่พระผู้มีพระภาค คหบดีจึงได้เป็น

เวมานิกเปรตปรากฏตัวแก่พวกพ่อค้าคณะนั้นที่เดินทางไปถึงที่นั้น และได้ฝากทรัพย์ ที่ซ่อนไว้ไปให้ธิดาด้วย

๔.๒.๑๓ อักขรุกขเปตวัตถุ เรื่องอักขรุกขเปรต เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมดีของคนตัดไม้ชาวกรุงสาวัตถี ผู้มีจิตเอื้อเฟื้อช่วยเหลืออุบาสกคนหนึ่งที่ไป

ค้าขายต่างถิ่นและเพลาเกวียนหักขณะอยู่ในป่าทึบ โดยตัดไม้มาทำเพลา (อักขรุกขะ) ให้จนอุบาสกขับเกวียนต่อไปได้

๔.๒.๑๔ โภคสังหรเปตวัตถุ เรื่องเปรตรวบรวมโภคะ เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมชั่วของหญิงชาวกรุงราชคฤห์ ๔ คน ผู้ทำการค้าขายเนย น้ำผึ้ง งา ธัญญาหาร เป็นต้น ด้วยการโกงตาชั่ง ตายแล้วไปเกิดเป็นเปรตไม่ได้ใช้โภคทรัพย์เหล่านั้น จึงร้องไห้รำพึงรำพันอย่างน่ากลัว

๔.๒.๑๕ เสฏฐิปุตตเปตวัตถุ เรื่องเปรตเศรษฐีบุตร เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมชั่วของบุตรเศรษฐี ๔ คนในกรุงสาวัตถี คือ ได้ประพฤติล่วงละเมิดภรรยาของผู้อื่นและทำชั่วอย่างอื่นอีกมาก ตายแล้วไปเกิดในนรกชื่อโลหกุมภี ได้รับทุกข-เวทนาแสนสาหัส อยากจะระบายความทุกข์ จึงผุดจากก้นนรกกล่าวได้ตนละ ๑ อักษร ตัวแรกก็จมดิ่งลงสู่ก้นนรกต่อไป เสียงอักษรตัวแรกที่แต่ละตนเปล่งออกมา

คือ ส น ทุ โส กลับดังกึกก้องถึงพระโสตของพระเจ้าปเสนทิโกศล ผู้กำลังบรรทม รอคอยให้ถึงเวลารุ่งอรุณเร็ว ๆ จะได้ทรงเชยชมสตรีรูปงามที่ทอดพระเนตรในวันนั้น และรับสั่งให้สามีของนางไปหาดินสีอรุณมาจากสระแห่งหนึ่ง ณ ที่ไกล แล้วกลับมา ให้ทันเวลาทรงสนานของพระองค์ ซึ่งเป็นอุบายจะประหารชีวิตสามีของนางด้วยความกลัวเสียงนั้น พอรุ่งอรุณ พระองค์เสด็จไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคตามคำแนะนำของพระนางมัลลิกาเทวี พระผู้มีพระภาคจึงตรัสเล่าเรื่องเปรตเศรษฐีบุตรถวาย และขณะนั้น สามีของสตรีนั้นได้มานั่งอยู่ด้วย เพราะกลับมาทันเวลาแต่ประตูพระนครปิดก่อนกำหนด จึงเอาดินสีอรุณแขวนไว้ที่ประตูแล้วมารอจะเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ณ พระเชตวัน

อักษร ส มาจากคำว่า สฏฺฐิวสฺสสหสฺสานิ (๖ หมื่นปี) คือ เขาต้องการ จะบอกว่า

สฏ□ิวสฺสสหสฺสานิ ปริปุณฺณานิ สพฺพโส
นิรเย ปจฺจมานานำ กทา อนฺโต ภวิสฺสติ.

อักษร น มาจากคำว่า นตฺถิ (ไม่มี) คือ เขาต้องการจะบอกว่า

นตฺถิ อนฺโต กุโต อนฺโต น อนฺโต ปฏิทิสฺสติ
ตถา หิ ปกตำ ปาปำ มม ตุยฺหญฺจ มาริส.

อักษร ทุ มาจากคำว่า ทุชฺชีวิตำ ชีวมฺห (มีชีวิตอยู่อย่างลำบาก) คือ เขาต้องการจะบอกว่า

ทุชฺชีวิตำ ชีวมฺห เย สนฺเต น ททมฺหเส
สนฺเตสุ เทยฺยธมฺเมสุ ทีปำ นากมฺหมตฺตโน.

อักษร โส มาจากคำว่า โสหำ (เรานั้น) คือ เขาต้องการจะบอกว่า

โสหำ นูน อิโต คนฺตวา โยนึ ลทฺธาน มานุสึ
วทญฺญู สีลสมฺปนฺโน กาหามิ กุสลำ พหุ.

(ดูคำแปลในเรื่องนี้)

๔.๒.๑๖ สัฏฐิกูฏเปตวัตถุ เรื่องเปรตถูกค้อนต่อยศีรษะ เป็นเรื่องแสดงผลแห่งกรรมชั่วของชายคนหนึ่งชาวกรุงพาราณสีผู้เรียนศิลปะดีดกรวดจากบุรุษเปรี้ยดีดกรวด แล้วไปหัดดีด กรวดไปถูกพระเศียรของพระปัจเจกพุทธเจ้าพระนาม

ว่าสุเนตร ทำให้พระเศียรแตกและปรินิพพาน ณ ฝั่งแม่น้ำคงคา เขาจึงถูกประชาชน ชาวเมืองลงประชาทัณฑ์จนถึงแก่ความตาย และไปเกิดในอเวจีมหานรก ถูกไฟนรก หมกไหม้เป็นเวลานาน แล้วมาเกิดเป็นเปรตเสวยทุกขเวทนาถูกค้อนเหล็ก ๖๐,๐๐๐ ลูกกระหน่ำตีศีรษะตลอดเวลา

ข้อสังเกต

คำว่า เปรต ที่ใช้ในเปตวัตถุ หมายถึงผู้จากโลกนี้ไปซึ่งอาจไปเกิดเป็นยักษ์เป็นมาร เป็นเทพ เป็นพรหม หรือเป็นสัตว์นรกก็ได้ แต่ส่วนใหญ่หมายถึงสัตว์ในเปรตวิสัยที่ได้รับทุกขเวทนา ฉะนั้นต้องดูที่การเสวยผลแห่งกรรมนั้น ๆ ประกอบ ถ้าเป็นผลแห่งกรรมชั่วมักเป็นเปรตที่เข้าใจกันทั่วไป

บรรดาเปรตที่ทำกรรมชั่วอย่างร้ายแรงโดยส่วนมากหลังจากตายแล้วจะไปเกิดใน นรก เช่น อุสสทนรก อเวจีมหานรก โลหกุมภีนรก และเสวยทุกขเวทนาอยู่เป็นเวลานานเป็นกัปเป็นกัลป์ ครั้นพ้นจากนรกแล้วก็ต้องมาเป็นเปรตเสวยผลกรรมที่เหลือต่อไปอีกนาน บางรายระหว่างที่เป็นเปรตนั้น ถ้าได้มีโอกาสทำความดีหรือได้รับ ส่วนกุศลจากญาติมิตรก็ได้เลื่อนฐานะขึ้นเป็นเวมานิกเปรต คือ เปรตมีวิมานเหมือน เทวดา ต่างแต่เป็นเทวดาในเวลาหนึ่ง แล้วกลับเป็นเปรตในอีกเวลาหนึ่ง แต่ถ้าได้รับส่วนกุศลยิ่ง ๆ ขึ้น หรือได้มีโอกาสทำความดีมากก็ได้เลื่อนฐานะเป็นเทพเป็นพรหมได้ พระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงหลักการทำบุญอุทิส่วนกุศลให้เปรต ดังปรากฏในเรื่องเขตตูปมเปตวัตถุ และมีตัวอย่างการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ญาติของท่านพระสารี-บุตรเถระและท่านพระสานุวาสีเถระ

ข้อสรุปในที่นี้ คือ ไม่ทำกรรมชั่วเสียเลยดีกว่า ไม่ว่าทางกาย วาจา ใจ ควรให้ทาน รักษาศีล และเจริญกัมมัฏฐาน เพื่อตัวเองและแผ่ส่วนกุศลให้แก่สรรพสัตว์ผู้ตกทุกข์ทั้งหลายทั้งที่เป็นญาติและมิใช่ญาติ

เถรคาถา - เถรีคาถา

ที่มาของชื่อ

เถรคาถา แปลว่า คาถาของพระเถระ คือ คาถาที่พระเถระทั้งหลายกล่าวไว้ คำว่า เถระ แปลว่า พระผู้ใหญ่ที่เป็นเพศชาย ตามพระวินัยกำหนดว่ามีพรรษาตั้งแต่ ๑๐ ขึ้นไป ในที่นี้หมายถึงพระเถระผู้เป็นพระอรหันต์ ซึ่งมีชื่อปรากฏจำนวน ๒๖๔ รูป มีพระสุภูติเถระ เป็นต้น

เถรีคาถา แปลว่า คาถาของพระเถรี คือ คาถาที่พระเถรีทั้งหลายกล่าวไว้ คำว่า เถรี แปลว่า พระผู้ใหญ่ที่เป็นเพศหญิง ตามพระวินัยกำหนดว่ามีพรรษาตั้งแต่ ๑๐ ขึ้น

ไป ในที่นี้หมายถึงพระเถรีผู้เป็นพระอรหันต์ทั้งหลาย ซึ่งมีชื่อปรากฏจำนวน ๗๓ รูป มีพระอัญญตราเถรี เป็นต้น

คำว่า คาถา ในที่นี้มีความหมาย ๓ นัย คือ

๑. เป็นชื่อคำประพันธ์ประเภทร้อยกรองในภาษาบาลี ที่เรียกกันว่า ฉันท์ เช่น ปัฐยาวัตร อินทรวิเชียร วสันตดิลก และเป็นรูปแบบหนึ่งในจำนวน ๙ รูปแบบของพระพุทธพจน์ที่เรียกว่า นวังคสัตถุศาสน์ คือ (๑) สุตตะ

(๒) เคยยะ (๓) เวยยากรณะ (๔) คาถา (๕) อุทาน (๖) อิติวุตตกะ (๗) ชาดก (๘) อัพภูตธรรม (๙) เวทัลละ

รูปแบบของคำในเถรคาถาและเถรีคาถา เป็นคำร้อยกรองล้วน จึงได้ชื่อว่า คาถา

๒. เป็นคำกล่าวที่มีสาระเป็นคติ และผู้กล่าวกล่าวด้วยอารมณ์พิเศษหรือด้วยเจตจำนงพิเศษ ที่เรียกว่า คำภาษิต

คำกล่าวของพระเถระและพระเถรีแต่ละรูปมีลักษณะอย่างนั้น จึงได้ชื่อว่า

คาถา และแปลว่า ภาษิต เช่น สุภูติเถรคาถา แปลว่า ภาษิตของพระสุภูติเถระ มุตตาเถรีคาถา แปลว่า ภาษิตของพระมุตตาเถรี

๓. เป็นชื่อคัมภีร์ประมวลคำสอนที่เป็นคำร้อยกรองล้วน เช่น เถรคาถา เถรีคาถา คาถาธรรมบท คาถาชาดก

ตามนัยนี้ เถรคาถาจึงเป็นชื่อคัมภีร์ที่ประมวลคาถาของพระเถระทั้งหลายมารวมไว้ในที่เดียวกัน เถรีคาถาก็เป็นชื่อคัมภีร์ที่ประมวลคาถาของพระเถรีทั้งหลายมารวมไว้ในที่เดียวกัน นอกจากนี้ ยังหมายถึงชื่อเรื่อง คือภาษิตของพระเถระและพระเถรีรูปหนึ่ง ๆ ก็เรียกว่า เถรคาถา เถรีคาถา เช่น สุภูติเถรคาถา = (เรื่อง) ภาษิตของพระสุภูติเถระ อัญญตราเถรีคาถา = (เรื่อง)ภาษิตของพระอัญญตราเถรี

ที่มาของคาถา

พระเถระและพระเถรีผู้มีชื่อปรากฏเหล่านั้นล้วนเป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระ พุทโธวาท จึงได้บรรลุคุณธรรมขั้นสูงสุดคืออรหัตตผล และดำรงตนอยู่ในธรรมโดยตลอด เช่น เป็นผู้มักน้อยสันโดษ รักสงบ ชอบหลีกเร้นอยู่ในป่า จะเข้าหมู่คณะก็เพื่อกิจส่วนรวม หรือจะเข้าหมู่บ้านก็เพื่อทำประโยชน์แก่ชาวบ้าน แต่ละท่านจึงมีความสุขอันเกิดจากอริยมรรคและอริยผลที่ตนบรรลุ และเมื่อพิจารณาถึงความสุขนั้น ๆ ท่านก็ได้กล่าวข้อความเป็นคำภาษิตหรือคาถา ไว้ต่างกรรมต่างวาระกัน ตาม เหตุบันดาลใจในขณะนั้น เช่น มีสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติธรรมของท่าน หรือการดำรงตนของประชาชนมีสภาวธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ปรากฏขึ้นในจิต หรือเกิดความซาบซึ้งในพระพุทธคุณ พระธรรมคุณหรือพระสังฆคุณ ที่ทำให้ท่านได้รับความสุขเช่นนั้นได้ หรือมีผู้ถามท่าน หรือขอให้ท่านแสดงธรรม

คำภาษิตของพระเถระและพระเถรีทั้งหลายเหล่านั้น ท่านพระอานนท์นำ

เสนอที่ประชุมคณะธรรมสังคาหกาจารย์ในการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ ดังปรากฏในนิทานคาถาว่า

ขอเชิญท่านทั้งหลายสดับคาถาซึ่งนำเข้าหาประโยชน์
ของท่านผู้ได้อบรมตนแล้วทั้งหลาย
ผู้เป็นเช่นราชสีห์แยกเขี้ยวร้องคำรามอยู่ที่ซอกเขา
ท่านผู้มีชื่อ มีตระกูล มีธรรมเป็นเครื่องอยู่
และมีจิตน้อมไปในธรรมตามที่ปรากฏ
มีปัญญาอยู่อย่างไม่เกียจคร้าน
พิจารณาเห็นแจ่มแจ้ง บรรลุนิพพานในที่สงัดนั้น ๆ
เมื่อเล็งเห็นผลอันเลิศแห่งหน้าที่ที่ทำเสร็จแล้วจึงกล่าวข้อความนี้ไว้

ด้วยเหตุนี้ ในแต่ละเรื่องจึงมีคำนำที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า “ทราบว่า” หมายถึงท่านพระอานนท์ทราบมา อาจทราบมาจากพระเถระและพระเถรีผู้กล่าวภาษิตนั้น ๆ โดยตรง หรือจากท่านผู้อื่นที่ท่านเคารพนับถือ เพราะเคยบอกแก่โคปกโมคคัลลานพราหมณ์หลังพุทธปรินิพพานแล้วว่า พระธรรมที่ท่านจำได้คล่องปากนั้น ท่านได้ฟังจากพระผู้มีพระภาค ๘๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ได้ฟังจากพระเถระอื่น ๆ มีท่าน พระสารีบุตรเถระเป็นต้น อีก ๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ รวมเป็น ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เถรคาถาและเถรีคาถาจึงเป็นพระธรรมขันธ์ส่วนหนึ่งในจำนวน ๒,๐๐๐ ที่ท่านฟังจากพระเถระ (ขุ. เถร. อ. ๒/๑๐๒๗/๔๖๕ , วิ. อ. ๑/๒๗)

เมื่อพระธรรมสังคาหกาจารย์ฟังภาษิตของพระเถระและพระเถรีจบแล้ว จึงร้อยกรองเป็นคำฉันท์และรวบรวมเข้าไว้เป็น ๒ หมวด คือ คาถาของพระเถระ

ทั้งหลาย รวมไว้เป็นหมวดหนึ่งเรียกว่า เถรคาถา คาถาของพระเถรีทั้งหลายรวมไว้อีกหมวดหนึ่งเรียกว่า เถรีคาถา

รูปแบบของคาถา

รูปแบบทางวรรณกรรมของเถรคาถาและเถรีคาถาเป็นคำร้อยกรองล้วนที่เรียกว่า คาถา ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ส่วนรูปแบบทางการแสดงออกมาโดยส่วนใหญ่เป็น แบบคำอุทาน คือเปล่งออกมาจากความรู้สึกภายในจิต อาจเป็นความรู้สึกซาบซึ้ง ถึงความสุขที่ได้รับในขณะนั้น หรือความรู้สึกต่อบุคคลใด ๆ หรือเหตุการณ์ใด ๆ ก็ได้ เช่น คาถาแรกของเถรคาถา คือสุภูติเถรคาถา มีความเป็นมาดังนี้

พระสุภูติผู้ได้รับยกย่องจากพระผู้มีพระภาคว่าเป็นเอตทัคคะทางอรณวิหาร (เป็น เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้อยู่โดยปราศจากโทษ) โดยปกติท่านชอบอยู่ในที่สงบสงัด เมื่อแสดงธรรมก็แสดงตามสภาวะ (อย่างอภิธรรมนัย) อนึ่ง ท่านมีเมตตาสูงมาก เมื่อเข้าไปบิณฑบาตที่เรือนใด ท่านเข้าเมตตาฌานก่อน ออกจากฌานแล้วจึงรับบิณฑบาต ฉะนั้น ผู้ที่มีโอกาสได้ใส่บาตรท่านจึงถือว่าเป็นผู้มีโชคดี เพราะได้รับอานิสงส์มาก ท่านจึงได้รับยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะทางทักขิไณยบุคคล (เป็นเลิศกว่า ภิกษุทั้งหลายผู้ควรรับของทำบุญ)

วันหนึ่ง ท่านจาริกมาถึงกรุงราชคฤห์ พระเจ้าพิมพิสารเสด็จไปพบท่าน ตรัสอาราธนาให้หยุดพัก จะทรงสร้างที่พักถวาย แล้วเสด็จจากไปด้วยราชกิจอื่น ๆ จน ทรงลืมไป พระสุภูติเถระเมื่อไม่มีที่พักจึงพักที่กลางแจ้ง เกิดเหตุฝนไม่ตกตลอดเวลา

นั้น ชาวเมืองเดือดร้อนพากันไปร้องฎีกาหน้าพระราชวัง พระเจ้าพิมพิสารจึงทรงนึก ถึงพระสุภูติเถระขึ้นมาได้ รับสั่งให้พนักงานไปสร้างบรรณกุฎี (กระท่อมมุงด้วยใบไม้) ถวายพระเถระ เมื่อท่านได้เข้าบรรณกุฎีแล้วก็นึกถึงความเดือดร้อนของชาวเมือง จึงเปล่งวาจาเป็นคำขอฝน ดังนี้

ฉนฺนา เม กุฏิกา สุขา นิวาตา
วสฺส เทว ยถาสุขํ
จิตฺตํ เม สุสมาหิตํ วิมุตฺตํ
อาตาปี วิหรามิ วสฺส เทว.

ฝนเอ๋ย กุฎีของเราสบาย มุงบังมิดชิดดี
จงตกตามสบายเถิด
จิตเราหลุดพ้น ตั้งมั่นดีแล้ว
เราปรารภความเพียรอยู่ จงตกลงมาเถิดฝน

บางท่านเปล่งวาจารำพันถึงพระพุทธคุณ เช่น พระอุชชยเถระ บุตรของพราหมณ์โสตถิยะ กรุงราชคฤห์ ก่อนบวชได้เรียนจบไตรเพท แต่เห็นว่าไม่มีสาระ จึงไปฟังธรรมจากพระผู้มีพระภาค เกิดความเลื่อมใสออกบวชและได้เรียนกัมมัฏฐานแล้วเข้าไปปฏิบัติในป่าไม่นานก็สำเร็จเป็นพระอรหันต์ท่านจึงเปล่งวาจาสรรเสริญพระพุทธคุณ ดังนี้

นโม เต พุทฺธวีรตฺถุ วิปฺปมุตฺโตสิ สพฺพธิ
ตุยฺหาปทาเน วิหรำ วิหรามิ อนาสโว.

ข้าแต่พระพุทธองค์ผู้ทรงแกล้วกล้า
ข้าพระองค์ขอนอบน้อมแด่พระองค์
พระองค์ทรงหลุดพ้นจากกิเลสทั้งมวล
ข้าพระองค์ดำรงอยู่ในพระโอวาทของพระองค์
จึงอยู่อย่างผู้ปราศจากอาสวะได้อย่างสุขสบาย

บางท่านเปล่งวาจาสดุดีพระพุทโธวาทที่ทำให้ท่านบรรลุเป็นพระอรหันต์ เช่น พระนันทาเถรี คือ เจ้าหญิงนันทา พระธิดาของพระเจ้าเขมกศากยราช แห่งกรุงกบิลพัสดุ์ ผู้มีรูปงาม จึงได้รับสมญานามว่า อภิรูปนันทา พระผู้มีพระภาคทรงสอนให้บรรลุอรหัตตผลได้ และท่านก็ได้เปล่งวาจาทบทวนพระพุทโธวาทนั้น ดังนี้

อาตุรำ อสุจึ ปูตึ ปสฺส นนฺท สมุสฺสยํ
อสุภาย จิตฺตํ ภาเวหิ เอกคฺคํ สุสมาหิตํ.
อนิมิตฺตญฺจ ภาเวหิ มานานุสยมุชฺชห
ตโต มานาภิสมยา อุปสนฺตา จริสฺสสิ.

นันทา เธอจงพิจารณาดูร่างกายซึ่งกระสับกระส่าย
ไม่สะอาด เป็นของเปื่อยเน่า
จงอบรมจิตให้ตั้งมั่นดี มีอารมณ์เดียว
ด้วยอสุภภาวนาเถิด
และจงอบรมอนิมิตตวิโมกข์
ละเสียซึ่งอนุสัยคือมานะ
เพราะละมานะได้ แต่นั้นเธอจะอยู่อย่างสงบ

การจัดแบ่งคาถาในเถรคาถา

ในเถรคาถามีการแบ่งหมวดหมู่ของคาถาเป็น ๒ แบบ คือ

(๑) แบ่งเป็นนิบาต จากนิบาตแบ่งเป็นวรรค จากวรรค แบ่งเป็นเรื่อง (คาถา ของพระเถระรูปหนึ่ง นับเป็นเรื่องหนึ่ง)

(๒) แบ่งเป็นนิบาต จากนิบาต แบ่งเป็นเรื่อง การจัดแบ่งแบบที่ ๑ ได้แก่ การจัดแบ่งในนิบาตที่ ๑ – ๒

การจัดแบ่งแบบที่ ๒ ได้แก่การจัดแบ่งในนิบาตที่ ๓ เป็นต้นไป

การจัดแบ่งเป็นนิบาต

การจัดแบ่งเป็นนิบาต (หมวด) ถือเอาจำนวนคาถาเป็นเกณฑ์ คือเรื่องที่มีคาถาจำนวนเท่ากันจัดไว้ในหมวดเดียวกัน เช่นเรื่องที่มี ๑ คาถา (๑ คาถา =

๑ คำฉันท์) จัดไว้ในหมวดเดียวกัน เรียกว่า เอกกนิบาต ๒ คาถา เรียกว่า ทุกนิบาต เป็นต้น โดยการจัดแบ่งอย่างนี้ เถรคาถามี ๒๒ นิบาต แต่ละนิบาตมีชื่อและจำนวนเรื่อง จำนวนคาถา ดังนี้

๑. เอกกนิบาต (หมวด ๑ คาถา) มี ๑๒๐ เรื่อง (พระเถระ ๑๒๐ รูป คือ รูปละ ๑ เรื่อง) รวม ๑๒๐ คาถา

๒. ทุกนิบาต (หมวด ๒ คาถา) มี ๔๙ เรื่อง รวม ๙๘ คาถา

๓. ติกนิบาต (หมวด ๓ คาถา) มี ๑๖ เรื่อง รวม ๔๘ คาถา

๔. จตุกกนิบาต (หมวด ๔ คาถา) มี ๑๓ เรื่อง รวม ๕๒ คาถา

๕. ปัญจกนิบาต (หมวด ๕ คาถา) มี ๑๒ เรื่อง รวม ๖๐ คาถา

๖. ฉักกนิบาต (หมวด ๖ คาถา) มี ๑๔ เรื่อง รวม ๘๔ คาถา

๗. สัตตกนิบาต (หมวด ๗ คาถา) มี ๕ เรื่อง รวม ๓๕ คาถา

๘. อัฏฐกนิบาต (หมวด ๘ คาถา) มี ๓ เรื่อง รวม ๒๔ คาถา

๙. นวกนิบาต (หมวด ๙ คาถา) มี ๑ เรื่อง รวม ๙ คาถา

๑๐. ทสกนิบาต (หมวด ๑๐ คาถา) มี ๗ เรื่อง รวม ๗๐ คาถา

๑๑. เอกาทสกนิบาต (หมวด ๑๑ คาถา) มี ๑๐ เรื่อง รวม ๑๑๐ คาถา

๑๒. ทวาทสกนิบาต (หมวด ๑๒ คาถา) มี ๒ เรื่อง รวม ๒๔ คาถา

๑๓. เตรสกนิบาต (หมวด ๑๓ คาถา) มี ๑ เรื่อง รวม ๑๓ คาถา

๑๔. จุททสกนิบาต (หมวด ๑๔ คาถา) มี ๒ เรื่อง รวม ๒๘ คาถา

(อันดับต่อไปท่านจัดเรียงตามที่มี เช่น หมวด ๑๕ คาถาไม่มี ท่านข้ามไปจัดหมวด ๑๖ คาถาแล้วข้ามไปหมวด ๒๐ คาถา ๓๐ คาถา เป็นต้น แต่มีจำนวนคาถาโดยประมาณจึงมีไม่ตรงกับชื่อนิบาต คือ ตั้งแต่วีสตินิบาตเป็นต้นไป จำนวนคาถามากกว่าชื่อหมวด เช่นหมวด ๒๐ คาถา มี ๑๐ เรื่อง รวมคาถา

ได้ถึง ๒๔๕ คาถา)

๑๕. โสฬสกนิบาต (หมวด ๑๖ คาถา) มี ๒ เรื่อง รวม ๓๒ คาถา

๑๖. วีสตินิบาต (หมวด ๒๐ คาถา) มี ๑๐ เรื่อง รวม ๒๔๕ คาถา

๑๗. ติงสนิบาต (หมวด ๓๐ คาถา) มี ๓ เรื่อง รวม ๑๐๕ คาถา

๑๘. จัตตาฬีสนิบาต (หมวด ๔๐ คาถา) มี ๑ เรื่อง รวม ๔๒ คาถา

๑๙. ปัญญาสนิบาต (หมวด ๕๐ คาถา) มี ๑ เรื่อง รวม ๕๕ คาถา

๒๐. สัฏฐินิบาต (หมวด ๖๐ คาถา) มี ๑ เรื่อง รวม ๖๘ คาถา

๒๑. มหานิบาต (หมวดใหญ่) มี ๑ เรื่อง รวม ๗๑ คาถา

รวมทั้งหมด ๒๖๔ เรื่อง คือมีพระเถระ ๒๖๔ รูป รวม ๑,๓๖๐ คาถา

แบ่งเป็นวรรคและเรื่อง

แบ่งนิบาตเป็นวรรคและเรื่อง

๑. เอกกนิบาต (นิบาตที่มีเรื่องละ ๑ คาถา) แบ่งเป็น ๑๒ วรรค วรรคละ ๑๐ เรื่อง คือ

๑.๑ ปฐมวรรค หมวดที่ ๑

๑.๑.๑ สุภูติเถรคาถา ภาษิตของพระสุภูติเถระ

๑.๑.๒ มหาโกฏฐิตเถรคาถา ภาษิตของพระมหาโกฏฐิตเถระ

๑.๑.๓ กังขาเรวตเถรคาถา ภาษิตของพระกังขาเรวตเถระ

๑.๑.๔ ปุณณเถรคาถา ภาษิตของพระปุณณเถระ

๑.๑.๕ ทัพพเถรคาถา ภาษิตของพระทัพพเถระ

๑.๑.๖ สีตวนิยเถรคาถา ภาษิตของพระสีตวนิยเถระ

๑.๑.๗ ภัลลิยเถรคาถา ภาษิตของพระภัลลิยเถระ

๑.๑.๘ วีรเถรคาถา ภาษิตของพระวีรเถระ

๑.๑.๙ ปิลินทวัจฉเถรคาถา ภาษิตของพระปิลินทวัจฉเถระ

๑.๑.๑๐ ปุณณมาสเถรคาถา ภาษิตของพระปุณณมาสเถระ

๑.๒ ทุติยวรรค หมวดที่ ๒

๑.๒.๑ จูฬวัจฉเถรคาถา ภาษิตของพระจูฬวัจฉเถระ

๑.๒.๒ มหาวัจฉเถรคาถา ภาษิตของพระมหาวัจฉเถระ

๑.๒.๓ วนวัจฉเถรคาถา ภาษิตของพระวนวัจฉเถระ

๑.๒.๔ วนวัจฉเถรสามเณรคาถา ภาษิตของสามเณรของพระวน-วัจฉเถระ

๑.๒.๕ กุณฑธานเถรคาถา ภาษิตของพระกุณฑธานเถระ

๑.๒.๖ เพลัฏฐสีสเถรคาถา ภาษิตของพระเพลัฏฐสีสเถระ

๑.๒.๗ ทาสกเถรคาถา ภาษิตของพระทาสกเถระ

๑.๒.๘ สิงคาลเถรคาถา ภาษิตของพระสิงคาลเถระ

(แต่อรรถกถาเถรคาถาบอกว่า สิงคาละเป็นชื่อบุตรของท่าน จึงเรียกท่านว่า สิงคาลปิตา = บิดาของสิงคาละ)

๑.๒.๙ กุฬเถรคาถา ภาษิตของพระกุฬเถระ

๑.๒.๑๐ อชิตเถรคาถา ภาษิตของพระอชิตเถระ

๑.๓ ตติยวรรค หมวดที่ ๓

๑.๓.๑ นิโครธเถรคาถา ภาษิตของพระนิโครธเถระ

๑.๓.๒ จิตตกเถรคาถา ภาษิตของพระจิตตกเถระ

๑.๓.๓ โคสาลเถรคาถา ภาษิตของพระโคสาลเถระ

๑.๓.๔ สุคันธเถรคาถา ภาษิตของพระสุคันธเถระ

๑.๓.๕ นันทิยเถรคาถา ภาษิตของพระนันทิยเถระ

๑.๓.๖ อภยเถรคาถา ภาษิตของพระอภยเถระ

๑.๓.๗ โลมสกังคิยเถรคาถา ภาษิตของพระโลมสกังคิยเถระ

๑.๓.๘ ชัมพุคามิกปุตตเถรคาถา ภาษิตของพระชัมพุคามิกบุตร-เถระ

๑.๓.๙ หาริตเถรคาถา ภาษิตของพระหาริตเถระ

๑.๓.๑๐อุตติยเถรคาถา ภาษิตของพระอุตติยเถระ

๑.๔ จตุตถวรรค หมวดที่ ๔

๑.๔.๑ คหุรตีริยเถรคาถา ภาษิตของพระคหุรตีริยเถระ

๑.๔.๒ สุปปิยเถรคาถา ภาษิตของพระสุปปิยเถระ

๑.๔.๓ โสปากเถรคาถา ภาษิตของพระโสปากเถระ

๑.๔.๔ โปสิยเถรคาถา ภาษิตของพระโปสิยเถระ

๑.๔.๕ สามัญญกานิเถรคาถา ภาษิตของพระสามัญญกานิเถระ

๑.๔.๖ กุมาปุตตเถรคาถา ภาษิตของพระกุมาบุตรเถระ

๑.๔.๗ กุมาปุตตเถรสหายกเถรคาถา ภาษิตของพระกุมาบุตร-สหายกเถระ (คำนี้แปลว่า

พระเถระผู้เป็นสหายของพระ

กุมาบุตรเถระ ไม่ใช่ชื่อจริง

อรรถกถาเถรคาถา บอกว่าชื่อจริงของท่าน คือ สุทันตะ)

๑.๔.๘ ควัมปติเถรคาถา ภาษิตของพระควัมปติเถระ

๑.๔.๙ ติสสเถรคาถา ภาษิตของพระติสสเถระ

๑.๔.๑๐วัฑฒมานเถรคาถา ภาษิตของพระวัฑฒมานเถระ

๑.๕ ปัญจมวรรค หมวดที่ ๕

๑.๕.๑ สิริวัฑฒเถรคาถา ภาษิตของพระสิริวัฑฒเถระ

๑.๕.๒ ขทิรวนิยเถรคาถา ภาษิตของพระขทิรวนิยเถระ (ชื่อจริง คือ พระเรวตเถระ เป็นน้องของพระสารีบุตรเถระ ท่านไปปฏิบัติกัมมัฏฐานจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ที่ป่าขทิระ (ไม้ตะเคียน) จึงมีสมญานามว่า ขทิรวนียะ นำหน้าชื่อจริง)

๑.๕.๓ สุมังคลเถรคาถา ภาษิตของพระสุมังคลเถระ

๑.๕.๔ สานุเถรคาถา ภาษิตของพระสานุเถระ

๑.๕.๕ รมณียวิหารีเถรคาถา ภาษิตของพระรมณียวิหารีเถระ

๑.๕.๖ สมิทธิเถรคาถา ภาษิตของพระสมิทธิเถระ

๑.๕.๗ อุชชยเถรคาถา ภาษิตของพระอุชชยเถระ

๑.๕.๘ สัญชยเถรคาถา ภาษิตของพระสัญชยเถระ

๑.๕.๙ รามเณยยกเถรคาถา ภาษิตของพระรามเณยยกเถระ

๑.๕.๑๐ วิมลเถรคาถา ภาษิตของพระวิมลเถระ

๑.๖ ฉัฏฐวรรค หมวดที่ ๖

๑.๖.๑ โคธิกเถรคาถา ภาษิตของพระโคธิกเถระ

๑.๖.๒ สุพาหุเถรคาถา ภาษิตของพระสุพาหุเถระ

๑.๖.๓ วัลลิยเถรคาถา ภาษิตของพระวัลลิยเถระ

๑.๖.๔ อุตติยเถรคาถา ภาษิตของพระอุตติยเถระ

๑.๖.๕ อัญชนวนิยเถรคาถา ภาษิตของพระอัญชนวนิยเถระ (เป็นสมญานาม แปลว่า พระเถระผู้อยู่ในป่าอัญชัน เป็นเจ้า ลิจฉวีองค์หนึ่ง)

๑.๖.๖ กุฏิวิหารีเถรคาถา ภาษิตของพระกุฏิวิหารีเถระ

๑.๖.๗ ทุติยกุฏิวิหารีเถรคาถา ภาษิตของพระทุติยกุฏิวิหารีเถระ (เป็นสมญานาม แปลว่า พระเถระผู้อยู่ที่กระท่อมหญ้ารูปที่ ๒)

๑.๖.๘ รมณียกุฏิกเถรคาถา ภาษิตของพระรมณียกุฏิกเถระ (เป็นสมญานาม แปลว่า พระเถระผู้ถือว่ากระท่อมเป็นที่รื่นรมย์)

๑.๖.๙ โกสลวิหารีเถรคาถา ภาษิตของพระโกสลวิหารีเถระ (เป็นสมญานาม แปลว่า ผู้อยู่ในแคว้นโกศล)

๑.๖.๑๐ สีวลีเถรคาถา ภาษิตของพระสีวลีเถระ

๑.๗ สัตตมวรรค หมวดที่ ๗

๑.๗.๑ วัปปเถรคาถา ภาษิตของพระวัปปเถระ

๑.๗.๒ วัชชีปุตตกเถรคาถา ภาษิตของพระวัชชีปุตตกเถระ

๑.๗.๓ ปักขเถรคาถา ภาษิตของพระปักขเถระ

๑.๗.๔ วิมลโกณฑัญญเถรคาถา ภาษิตของพระวิมลโกณฑัญญเถระ

๑.๗.๕ อุกเขปกตวัจฉเถรคาถา ภาษิตของพระอุกเขปกตวัจฉเถระ

๑.๗.๖ เมฆิยเถรคาถา ภาษิตของพระเมฆิยเถระ

๑.๗.๗ เอกธัมมสวนิยเถรคาถา ภาษิตของพระเอกธรรมสวนิย-เถระ (เป็นสมญานาม แปลว่า พระเถระผู้ฟังธรรมครั้งเดียวเพราะท่านบรรลุอรหัตตผลด้วยการฟังธรรมครั้งเดียว)

๑.๗.๘ เอกุทานิยเถรคาถา ภาษิตของพระเอกุทานิยเถระ(เป็นสมญานาม แปลว่า ผู้อุทานอยู่คำเดียว คือ อธิเจตโส ฯ)

๑.๗.๙ ฉันนเถรคาถา ภาษิตของพระฉันนเถระ

๑.๗.๑๐ ปุณณเถรคาถา ภาษิตของพระปุณณเถระ

๑.๘ อัฏฐมวรรค หมวดที่ ๘

๑.๘.๑ วัจฉปาลเถรคาถา ภาษิตของพระวัจฉปาลเถระ

๑.๘.๒ อาตุมเถรคาถา ภาษิตของพระอาตุมเถระ

๑.๘.๓ มาณวเถรคาถา ภาษิตของพระมาณวเถระ

๑.๘.๔ สุยามนเถรคาถา ภาษิตของพระสุยามนเถระ

๑.๘.๕ สุสารทเถรคาถา ภาษิตของพระสุสารทเถระ

๑.๘.๖ ปิยัญชหเถรคาถา ภาษิตของพระปิยัญชหเถระ

๑.๘.๗ หัตถาโรหปุตตเถรคาถา ภาษิตของพระหัตถาโรหบุตรเถระ

๑.๘.๘ เมณฑสิรเถรคาถา ภาษิตของพระเมณฑสิรเถระ

๑.๘.๙ รักขิตเถรคาถา ภาษิตของพระรักขิตเถระ

๑.๘.๑๐ อุคคเถรคาถา ภาษิตของพระอุคคเถระ

๑.๙ นวมวรรค หมวดที่ ๙

๑.๙.๑ สมิติคุตตเถรคาถา ภาษิตของพระสมิติคุตตเถระ

๑.๙.๒ กัสสปเถรคาถา ภาษิตของมารดากล่าวกับพระกัสสปเถระ

๑.๙.๓ สีหเถรคาถา ภาษิตของพระศาสดาที่ตรัสสอนพระสีหเถระ

๑.๙.๔ นีตเถรคาถา ภาษิตของพระศาสดาที่ตรัสสอนพระนีตเถระ

๑.๙.๕ สุนาคเถรคาถา ภาษิตของพระสุนาคเถระ

๑.๙.๖ นาคิตเถรคาถา ภาษิตของพระนาคิตเถระ

๑.๙.๗ ปวิฏฐเถรคาถา ภาษิตของพระปวิฏฐเถระ

๑.๙.๘ อัชชุนเถรคาถา ภาษิตของพระอัชชุนเถระ

๑.๙.๙ (ปฐม)เทวสภเถรคาถา ภาษิตของพระ(ป□ม)เทวสภเถระ

๑.๙.๑๐ สามิทัตตเถรคาถา ภาษิตของพระสามิทัตตเถระ

๑.๑๐ ทสมวรรค หมวดที่ ๑๐

๑.๑๐.๑ ปริปุณณกเถรคาถา ภาษิตของพระปริปุณณกเถระ

๑.๑๐.๒ วิชยเถรคาถา ภาษิตของพระวิชยเถระ

๑.๑๐.๓ เอรกเถรคาถา ภาษิตของพระเอรกเถระ

๑.๑๐.๔ เมตตชิเถรคาถา ภาษิตของพระเมตตชิเถระ

๑.๑๐.๕ จักขุปาลเถรคาถา ภาษิตของพระจักขุบาลเถระ

๑.๑๐.๖ ขัณฑสุมนเถรคาถา ภาษิตของพระขัณฑสุมนเถระ

๑.๑๐.๗ ติสสเถรคาถา ภาษิตของพระติสสเถระ

๑.๑๐.๘ อภยเถรคาถา ภาษิตของพระอภยเถระ

๑.๑๐.๙อุตติยเถรคาถา ภาษิตของพระอุตติยเถระ

๑.๑๐.๑๐ (ทุติย)เทวสภเถรคาถา ภาษิตของพระ(ทุติย)เทวสภเถระ

๑.๑๑ เอกาทสมวรรค หมวดที่ ๑๑

๑.๑๑.๑เพลัฏฐกานิเถรคาถา ภาษิตของพระเพลัฏฐกานิเถระ

๑.๑๑.๒เสตุจฉเถรคาถา ภาษิตของพระเสตุจฉเถระ

๑.๑๑.๓ พันธุรเถรคาถา ภาษิตของพระพันธุรเถระ

๑.๑๑.๔ขิตกเถรคาถา ภาษิตของพระขิตกเถระ

๑.๑๑.๕มลิตวัมภเถรคาถา ภาษิตของพระมลิตวัมภเถระ

๑.๑๑.๖สุเหมันตเถรคาถา ภาษิตของพระสุเหมันตเถระ

๑.๑๑.๗ ธัมมสังวรเถรคาถา ภาษิตของพระธรรมสังวรเถระ

๑.๑๑.๘ธัมมสฏฐิตุเถรคาถา ภาษิตของพระธรรมสฏฐิตุเถระ

๑.๑๑.๙ สังฆรักขิตเถรคาถา ภาษิตของพระสังฆรักขิตเถระ

๑.๑๑.๑๐ อุสภเถรคาถา ภาษิตของพระอุสภเถระ

๑.๑๒ ทวาทสมวรรค หมวดที่ ๑๒

๑.๑๒.๑เชนตเถรคาถา ภาษิตของพระเชนตเถระ

๑.๑๒.๒ วัจฉโคตตเถรคาถา ภาษิตของพระวัจฉโคตตเถระ

๑.๑๒.๓ วนวัจฉเถรคาถา ภาษิตของพระวนวัจฉเถระ

๑.๑๒.๔อธิมุตตเถรคาถา ภาษิตของพระอธิมุตตเถระ

๑.๑๒.๕มหานามเถรคาถา ภาษิตของพระมหานามเถระ

๑.๑๒.๖ปาราปริยเถรคาถา ภาษิตของพระปาราปริยเถระ

๑.๑๒.๗ ยสเถรคาถา ภาษิตของพระยสเถระ

๑.๑๒.๘ กิมพิลเถรคาถา ภาษิตของพระกิมพิลเถระ

๑.๑๒.๙ วัชชีปุตตเถรคาถา ภาษิตของพระวัชชีบุตรเถระ

๑.๑๒.๑๐ อิสิทัตตเถรคาถา ภาษิตของพระอิสิทัตตเถระ

๒. ทุกนิบาต (นิบาตที่มีเรื่องละ ๒ คาถา) แบ่งเป็น ๕ วรรค วรรคละ ๙ เรื่องก็มี ๑๐ เรื่องก็มี คือ

๒.๑ ปฐมวรรค หมวดที่ ๑

๒.๑.๑ อุตตรเถรคาถา ภาษิตของพระอุตตรเถระ

๒.๑.๒ ปิณโฑลภารทวาชเถรคาถา ภาษิตของพระปิณโฑลภาร-ทวาชเถระ

๒.๑.๓ วัลลิยเถรคาถา ภาษิตของพระวัลลิยเถระ

๒.๑.๔ คังคาตีริยเถรคาถา ภาษิตของพระคังคาตีริยเถระ

๒.๑.๕ อชินเถรคาถา ภาษิตของพระอชินเถระ

๒.๑.๖ เมฆชินเถรคาถา ภาษิตของพระเมฆชินเถระ

๒.๑.๗ ราธเถรคาถา ภาษิตของพระราธเถระ

๒.๑.๘ สุราธเถรคาถา ภาษิตของพระสุราธเถระ
๒.๑.๙ โคตมเถรคาถา ภาษิตของพระโคตมเถระ (เกิดในตระกูลพราหมณ์)
๒.๑.๑๐วสภเถรคาถา ภาษิตของพระวสภเถระ
๒.๒ ทุติยวรรค หมวดที่ ๒
๒.๒.๑ มหาจุนทเถรคาถา ภาษิตของพระมหาจุนทเถระ
๒.๒.๒ โชติทาสเถรคาถา ภาษิตของพระโชติทาสเถระ
๒.๒.๓ เหรัญญกานิเถรคาถา ภาษิตของพระเหรัญญกานิเถระ
๒.๒.๔ โสมมิตตเถรคาถา ภาษิตของพระโสมมิตตเถระ
๒.๒.๕ สัพพมิตตเถรคาถา ภาษิตของพระสัพพมิตตเถระ
๒.๒.๖ มหากาลเถรคาถา ภาษิตของพระมหากาลเถระ
๒.๒.๗ ติสสเถรคาถา ภาษิตของพระติสสเถระ
๒.๒.๘ กิมพิลเถรคาถา ภาษิตของพระกิมพิลเถระ (รูปเดียวกับรูปที่ ๘ ในทวาสมวรรค แห่งเอกกนิบาต)
๒.๒.๙ นันทเถรคาถา ภาษิตของพระนันทเถระ
๒.๒.๑๐ สิริมเถรคาถา ภาษิตของพระสิริมเถระ
๒.๓ ตติยวรรค หมวดที่ ๓
๒.๓.๑ อุตตรเถรคาถา ภาษิตของพระอุตตรเถระ
๒.๓.๒ ภัททชิเถรคาถา ภาษิตของพระภัททชิเถระ
๒.๓.๓ โสภิตเถรคาถา ภาษิตของพระโสภิตเถระ
๒.๓.๔ วัลลิยเถรคาถา ภาษิตของพระวัลลิยเถระ
๒.๓.๕ วีตโสกเถรคาถา ภาษิตของพระวีตโสกเถระ
๒.๓.๖ ปุณณมาสเถรคาถา ภาษิตของพระปุณณมาสเถระ
๒.๓.๗ นันทกเถรคาถา ภาษิตของพระนันทกเถระ
๒.๓.๘ ภารตเถรคาถา ภาษิตของพระภารตเถระ
๒.๓.๙ ภารทวาชเถรคาถา ภาษิตของพระภารทวาชเถระ
๒.๓.๑๐ กัณหทินนเถรคาถา ภาษิตของพระกัณหทินนเถระ
๒.๔ จตุตถวรรค หมวดที่ ๔
๒.๔.๑ มิคสิรเถรคาถา ภาษิตของพระมิคสิรเถระ
๒.๔.๒ สิวกเถรคาถา ภาษิตของพระสิวกเถระ
๒.๔.๓ อุปวาณเถรคาถา ภาษิตของพระอุปวาณเถระ
๒.๔.๔ อิสิทินนเถรคาถา ภาษิตของเทวดาเตือนพระอิสิทินนเถระ
๒.๔.๕ สัมพุลกัจจานเถรคาถา ภาษิตของพระสัมพุลกัจจานเถระ
๒.๔.๖ ขิตกเถรคาถา ภาษิตของพระขิตกเถระ

๒.๔.๗ โสณโปฏิริยปุตตเถรคาถา ภาษิตของพระโสณโปฏิริยบุตร-เถระ

๒.๔.๘ นิสภเถรคาถา ภาษิตของพระนิสภเถระ

๒.๔.๙ อุสภเถรคาถา ภาษิตของพระอุสภเถระ

๒.๔.๑๐ กัปปฏกุรเถรคาถา ภาษิตของพระกัปปฏกุรเถระ

๒.๕ ปัญจมวรรค หมวดที่ ๕

๒.๕.๑ กุมารกัสสปเถรคาถา ภาษิตของพระกุมารกัสสปเถระ

๒.๕.๒ ธัมมปาลเถรคาถา ภาษิตของพระธรรมปาลเถระ

๒.๕.๓ พรหมาลิเถรคาถา ภาษิตของพระพรหมาลิเถระ

๒.๕.๔ โมฆราชเถรคาถา ภาษิตของพระศาสดาตรัสถามพระโมฆราชเถระ

๒.๕.๕ วิสาขปัญจาลีปุตตเถรคาถา ภาษิตของพระวิสาขปัญจาลี-บุตรเถระ

๒.๕.๖ จูฬกเถรคาถา ภาษิตของพระจูฬกเถระ

๒.๕.๗ อนูปมเถรคาถา ภาษิตของพระอนูปมเถระ

๒.๕.๘ วัชชิตเถรคาถา ภาษิตของพระวัชชิตเถระ

๒.๕.๙ สันธิตเถรคาถา ภาษิตของพระสันธิตเถระ

๓. ติกนิบาต (นิบาตที่มีเรื่องละ ๓ คาถา) มี ๑๖ เรื่อง คือ

๓.๑ อังคณิกภารทวาชเถรคาถา ภาษิตของพระอังคณิกภารทวาชเถระ

๓.๒ ปัจจยเถรคาถา ภาษิตของพระปัจจยเถระ

๓.๓ พากุลเถรคาถา ภาษิตของพระพากุลเถระ (บางแห่งว่า พักกุลเถระ)

๓.๔ ธนิยเถรคาถา ภาษิตของพระธนิยเถระ

๓.๕ มาตังคปุตตเถรคาถา ภาษิตของพระมาตังคบุตรเถระ

๓.๖ ขุชชโสภิตเถรคาถา ภาษิตของพระขุชชโสภิตเถระ

๓.๗ วารณเถรคาถา ภาษิตของพระวารณเถระ

๓.๘ ปัสสิกเถรคาถา ภาษิตของพระปัสสิกเถระ

๓.๙ ยโสชเถรคาถา ภาษิตของพระยโสชเถระ

๓.๑๐ สาฏิมัตติยเถรคาถา ภาษิตของพระสาฏิมัตติยเถระ

๓.๑๑ อุปาลีเถรคาถา ภาษิตของพระอุบาลีเถระ

๓.๑๒ อุตตรปาลเถรคาถา ภาษิตของพระอุตตรปาลเถระ

๓.๑๓ อภิภูตเถรคาถา ภาษิตของพระอภิภูตเถระ

๓.๑๔ โคตมเถรคาถา ภาษิตของพระโคตมเถระ (โคตมะเป็นชื่อโคตร ชื่อตัว คือ อภิลักขิตะ เป็นพระญาติของพระพุทธเจ้า)

๓.๑๕ หาริตเถรคาถา ภาษิตของพระหาริตเถระ

๓.๑๖ วิมลเถรคาถา ภาษิตของพระวิมลเถระ

๔. จตุกกนิบาต (นิบาตที่มีเรื่องละ ๔ คาถา) มี ๑๒ เรื่อง คือ

๔.๑ นาคสมาลเถรคาถา ภาษิตของพระนาคสมาลเถระ

๔.๒ ภคุเถรคาถา ภาษิตของพระภคุเถระ

๔.๓ สภิยเถรคาถา ภาษิตของพระสภิยเถระ

๔.๔ นันทกเถรคาถา ภาษิตของพระนันทกเถระ

๔.๕ ชัมพุกเถรคาถา ภาษิตของพระชัมพุกเถระ

๔.๖ เสนกเถรคาถา ภาษิตของพระเสนกเถระ

๔.๗ สัมภูตเถรคาถา ภาษิตของพระสัมภูตเถระ

๔.๘ ราหุลเถรคาถา ภาษิตของพระราหุลเถระ

๔.๙ จันทนเถรคาถา ภาษิตของพระจันทนเถระ

๔.๑๐ ธัมมิกเถรคาถา ภาษิตของพระธรรมิกเถระ

๔.๑๑ สัปปกเถรคาถา ภาษิตของพระสัปปกเถระ

๔.๑๒ มุทิตเถรคาถา ภาษิตของพระมุทิตเถระ

๕. ปัญจกนิบาต (นิบาตที่มีเรื่องละ ๕ คาถา) มี ๑๒ เรื่อง คือ

๕.๑ ราชทัตตเถรคาถา ภาษิตของพระราชทัตตเถระ

๕.๒ สุภูตเถรคาถา ภาษิตของพระสุภูตเถระ

๕.๓ คิริมานันทเถรคาถา ภาษิตของพระคิริมานันทเถระ

๕.๔ สุมนเถรคาถา ภาษิตของพระสุมนเถระ

๕.๕ วัฑฒเถรคาถา ภาษิตของพระวัฑฒเถระ

๕.๖ นทีกัสสปเถรคาถา ภาษิตของพระนทีกัสสปเถระ

๕.๗ คยากัสสปเถรคาถา ภาษิตของพระคยากัสสปเถระ

๕.๘ วักกลิเถรคาถา ภาษิตของพระวักกลิเถระ

๕.๙ วิชิตเสนเถรคาถา ภาษิตของพระวิชิตเสนเถระ

๕.๑๐ ยสทัตตเถรคาถา ภาษิตของพระยสทัตตเถระ

๕.๑๑ โสณกุฏิกัณณเถรคาถา ภาษิตของพระโสณกุฏิกัณณเถระ

๕.๑๒ โกสิยเถรคาถา ภาษิตของพระโกสิยเถระ

๖. ฉักกนิบาต (นิบาตที่มีเรื่องละ ๖ คาถา) มี ๑๔ เรื่อง คือ

๖.๑ อุรุเวลกัสสปเถรคาถา ภาษิตของพระอุรุเวลกัสสปเถระ

๖.๒ เตกิจฉกานิเถรคาถา ภาษิตของพระเตกิจฉกานิเถระ

๖.๓ มหานาคเถรคาถา ภาษิตของพระมหานาคเถระ

๖.๔ กุลลเถรคาถา ภาษิตของพระกุลลเถระ

๖.๕ มาลุงกยปุตตเถรคาถา ภาษิตของพระมาลุงกยบุตรเถระ

๖.๖ สัปปทาสเถรคาถา ภาษิตของพระสัปปทาสเถระ

๖.๗ กาติยานเถรคาถา ภาษิตของพระกาติยานเถระ

๖.๘ มิคชาลเถรคาถา ภาษิตของพระมิคชาลเถระ

๖.๙ เชนตปุโรหิตปุตตเถรคาถา ภาษิตของพระเชนตปุโรหิตบุตรเถระ

๖.๑๐ สุมนเถรคาถา ภาษิตของพระสุมนเถระ

๖.๑๑ นหาตกมุนีเถรคาถา ภาษิตของพระนหาตกมุนีเถระ

๖.๑๒ พรหมทัตตเถรคาถา ภาษิตของพระพรหมทัตตเถระ

๖.๑๓ สิริมัณฑเถรคาถา ภาษิตของพระสิริมัณฑเถระ

๖.๑๔ สัพพกามีเถรคาถา ภาษิตของพระสัพพกามีเถระ

๗. สัตตกนิบาต (นิบาตที่มีเรื่องละ ๗ คาถา) มี ๕ เรื่อง คือ

๗.๑ สุนทรสมุททเถรคาถา ภาษิตของพระสุนทรสมุทรเถระ

๗.๒ ลกุณฏกภัททิยเถรคาถา ภาษิตของพระลกุณฏกภัททิยเถระ

๗.๓ ภัททเถรคาถา ภาษิตของพระภัททเถระ

๗.๔ โสปากเถรคาถา ภาษิตของพระโสปากเถระ

๗.๕ สรภังคเถรคาถา ภาษิตของพระสรภังคเถระ

๘. อัฏฐกนิบาต (นิบาตที่มีเรื่องละ ๘ คาถา) มี ๓ เรื่อง คือ

๘.๑ มหากัจจายนเถรคาถา ภาษิตของพระมหากัจจายนเถระ

๘.๒ สิริมิตตเถรคาถา ภาษิตของพระสิริมิตตเถระ

๘.๓ มหาปันถกเถรคาถา ภาษิตของพระมหาปันถกเถระ

๙. นวกนิบาต (นิบาตที่มีเรื่องละ ๙ คาถา) มี ๑ เรื่อง คือ

๙.๑ ภูตเถรคาถา ภาษิตของพระภูตเถระ

๑๐. ทสกนิบาต (นิบาตที่มีเรื่องละ ๑๐ คาถา) มี ๗ เรื่อง คือ

๑๐.๑ กาฬุทายีเถรคาถา ภาษิตของพระกาฬุทายีเถระ

๑๐.๒ เอกวิหาริยเถรคาถา ภาษิตของพระเอกวิหาริยเถระ

๑๐.๓ มหากัปปินเถรคาถา ภาษิตของพระมหากัปปินเถระ

๑๐.๔ จูฬปันถกเถรคาถา ภาษิตของพระจูฬปันถกเถระ

๑๐.๕ กัปปเถรคาถา ภาษิตของพระกัปปเถระ

๑๐.๖ วังคันตปุตตอุปเสนเถรคาถา ภาษิตของพระวังคันตบุตตอุปเสน-เถระ

๑๐.๗ โคตมเถรคาถา ภาษิตของพระโคดมเถระ

๑๑. เอกาทสกนิบาต (นิบาตที่มีเรื่องละ ๑๑ คาถา) มี ๑ เรื่อง คือ

๑๑.๑ สังกิจจเถรคาถา ภาษิตของพระสังกิจจเถระ

๑๒. ทวาทสกนิบาต (นิบาตที่มีเรื่องละ ๑๒ คาถา) มี ๒ เรื่อง คือ

๑๒.๑ สีลวเถรคาถา ภาษิตของพระสีลวเถระ

๑๒.๒ สุนีตเถรคาถา ภาษิตของพระสุนีตเถระ

๑๓. เตรสกนิบาต (นิบาตที่มีเรื่องละ ๑๓ คาถา) มี ๑ เรื่อง คือ

๑๓.๑ โสณโกฬิวิสเถรคาถา ภาษิตของพระโสณโกฬิวิสเถระ

๑๔. จุททสกนิบาต (นิบาตที่มีเรื่องละ ๑๔ คาถา) มี ๒ เรื่อง คือ

๑๔.๑ ขทิรวนิยเรวตเถรคาถา ภาษิตของพระขทิรวนิยเรวตเถระ (เป็น รูปเดียวกับพระขทิรวนิยเถระในปัญจม-วรรคแห่งเอกกนิบาต)

๑๔.๒ โคทัตตเถรคาถา ภาษิตของพระโคทัตตเถระ

๑๕. โสฬสกนิบาต (นิบาตที่มีเรื่องละ ๑๖ คาถา) มี ๒ เรื่อง คือ

๑๕.๑ อัญญาสิโกณฑัญญเถรคาถา ภาษิตของพระอัญญาสิโกณฑัญญ-เถระ

๑๕.๒ อุทายีเถรคาถา ภาษิตของพระอุทายีเถระ

๑๖. วีสตินิบาต (นิบาตที่มีเรื่องละ ๒๐ คาถา) มี ๑๐ เรื่อง คือ

๑๖.๑ อธิมุตตเถรคาถา ภาษิตของพระอธิมุตตเถระ

๑๖.๒ ปาราปริยเถรคาถา ภาษิตของพระปาราปริยเถระ

๑๖.๓ เตลกานิเถรคาถา ภาษิตของพระเตลกานิเถระ

๑๖.๔ รัฏฐปาลเถรคาถา ภาษิตของพระรัฏฐบาลเถระ

๑๖.๕ มาลุงกยปุตตเถรคาถา ภาษิตของพระมาลุงกยบุตรเถระ (เป็น รูปเดียวกับพระมาลุงกยบุตรเถระใน
ฉักกนิบาต)

๑๖.๖ เสลเถรคาถา ภาษิตของพระเสลเถระ

๑๖.๗ ภัททิยกาฬิโคธาปุตตเถรคาถา ภาษิตของพระภัททิยกาฬิโคธา-บุตรเถระ (คือ ภัททิยราช ศากยวงศ์)

๑๖.๘ อังคุลิมาลเถรคาถา ภาษิตของพระองคุลิมาลเถระ

๑๖.๙ อนุรุทธเถรคาถา ภาษิตของพระอนุรุทธเถระ

๑๖.๑๐ ปาราปริยเถรคาถา ภาษิตของพระปาราปริยเถระ (รูปเดียว กับรูปที่ ๒ ในนิบาตนี้)

๑๗. ติงสนิบาต (นิบาตที่มีเรื่องละ ๓๐ คาถา) มี ๓ เรื่อง คือ

๑๗.๑ ปุสสเถรคาถา ภาษิตของพระปุสสเถระ

๑๗.๒ สารีปุตตเถรคาถา ภาษิตของพระสารีบุตรเถระ

๑๗.๓ อานันทเถรคาถา ภาษิตของพระอานนทเถระ

๑๘. จัตตาฬีสนิบาต (นิบาตที่มีเรื่องละ ๔๐ คาถา) มี ๑ เรื่อง คือ

๑๘.๑ มหากัสสปเถรคาถา ภาษิตของพระมหากัสสปเถระ

๑๙. ปัญญาสนิบาต (นิบาตที่มีเรื่องละ ๕๐ คาถา) มี ๑ เรื่อง คือ

๑๙.๑ ตาลปุฏเถรคาถา ภาษิตของพระตาลปุฏเถระ

๒๐. สัฏฐินิบาต (นิบาตที่มีเรื่องละ ๖๐ คาถา) มี ๑ เรื่อง คือ

๒๐.๑ มหาโมคคัลลานเถรคาถา ภาษิตของพระมหาโมคคัลลานเถระ

๒๑. มหานิบาต หรือ สัตตินิบาต (นิบาตที่มีเรื่องละ ๗๐ คาถา) มี ๑ เรื่อง คือ

๒๑.๑ วังคีสเถรคาถา ภาษิตของพระวังสเถระ

หมายเหตุ ในเอกกนิบาต-โสฬสนิบาตจำนวนคาถาต่อเรื่องถูกต้องความหมาย ของนิบาต คือ ในเอกกนิบาตเรื่องละ ๑ คาถา จนถึงโสฬสนิบาต เรื่องละ ๑๖ คาถา แต่นิบาตต่อจากโสฬสนิบาตเป็นต้นไป จำนวนคาถาต่อเรื่องไม่ตรงกับความหมาย เช่น วีสตินิบาต ซึ่งแปลว่านิบาตที่มีคาถาเรื่องละ ๒๐ คาถา ในนิบาตมี ๑๐ เรื่อง

ถ้า เรื่องละ ๒๐ คาถา ต้องเป็น ๒๐๐ คาถา แต่ใที่นี้มีถึง ๒๔๕ คาถา และในนิบาต

อื่น ๆ ก็เป็นเช่นนี้ คือตัวเลขมากกว่าคำแปลของชื่อนิบาต จึงสรุปได้ว่า ท่านกำหนด โดยประมาณ คือในวีสตินิบาต ประมาณเรื่องละ ๒๐ คาถา ในติงสนิบาตประมาณ เรื่องละ ๓๐ คาถา ในจัตตาฬีสนิบาตประมาณเรื่องละ ๔๐ คาถา ในปัญญาส-

นิบาตประมาณเรื่องละ ๕๐ คาถา ในสัฏฐินิบาตประมาณเรื่องละ ๖๐ คาถา และในมหานิบาตหรือสัตตินิบาตประมาณเรื่องละ ๗๐ คาถา

การจัดแบ่งคาถาในเถรีคาถา

แบ่งเป็นนิบาต

การจัดแบ่งคาถาในเถรีคาถามีแบบเดียวตลอด คือ แบ่งเป็นนิบาต จากนิบาตแบ่งเป็นเรื่อง การจัดสรรเรื่องเข้าเป็นนิบาตใช้เกณฑ์เดียวกับเถรคาถาคือรวมเรื่อง

ต่าง ๆ ที่มีจำนวนคาถาเท่ากันเข้าอยู่ในนิบาตเดียวกันและเรียกชื่อนิบาตตามจำนวน คาถาของนิบาตนั้น ๆ

เถรีคาถาแบ่งเป็นนิบาตได้ ๑๖ นิบาต คือ

๑	เอกกนิบาต	มี	๑๘	เรื่อง	รวม	๑๘ คาถา
๒.	ทุกนิบาต	มี	๑๐	เรื่อง	รวม	๒๐ คาถา
๓. ติกนิบาต	มี		๘	เรื่อง	รวม	๒๔ คาถา
๔. จตุกกนิบาต	มี		๑	เรื่อง	รวม	๔ คาถา
๕. ปัญจกนิบาต	มี	๑๒	เรื่อง	รวม	๖๐	คาถา
๖. ฉักกนิบาต	มี		๘	เรื่อง	รวม	๔๘ คาถา
๗. สัตตกนิบาต	มี		๓	เรื่อง	รวม	๒๑ คาถา
๘. อัฏฐกนิบาต	มี		๑	เรื่อง	รวม	๘ คาถา
๙. นวกนิบาต	มี		๑	เรื่อง	รวม	๙ คาถา

(ทสกนิบาตไม่มี)

๑๐. เอกาทสกนิบาต มี ๑ เรื่อง รวม ๑๑ คาถา

๑๑. ทวาทสกนิบาต มี ๑ เรื่อง รวม ๑๒ คาถา

(เตรสกนิบาต-ปัณณรสกนิบาตไม่มี)

๑๒. โสฬสกนิบาต มี ๑ เรื่อง รวม ๑๖ คาถา

(จากนี้ข้ามไปวีสตินิบาตและกำหนดจำนวนคาถาโดยประมาณเช่นเดียวกับในเถรคาถา)

๑๓. วีสตินิบาต มี ๕ เรื่อง รวม ๑๑๘ คาถา

๑๔. ติงสนิบาต มี ๑ เรื่อง รวม ๓๔ คาถา

๑๕. จัตตาฬีสนิบาต มี ๑ เรื่อง รวม ๔๘ คาถา

๑๖. มหานิบาต (สัตตินิบาต) มี ๑ เรื่อง รวม ๗๕ คาถา

แบ่งเป็นเรื่อง

๑. เอกกนิบาต มี ๑๘ เรื่อง คือ

๑.๑ อัญญตราเถรีคาถา ภาษิตของพระอัญญตราเถรี

๑.๒ มุตตาเถรีคาถา ภาษิตของพระมุตตาเถรี

๑.๓ ปุณณาเถรีคาถา ภาษิตของพระปุณณาเถรี

๑.๔ ติสสาเถรีคาถา ภาษิตของพระติสสาเถรี

๑.๕ อัญญตราติสสาเถรีคาถา ภาษิตของพระติสสาเถรีอีกรูปหนึ่ง

๑.๖ ธีราเถรีคาถา ภาษิตของพระธีราเถรี

๑.๗ วีราเถรีคาถา ภาษิตของพระวีราเถรี

๑.๘ มิตตาเถรีคาถา ภาษิตของพระมิตตาเถรี

๑.๙ ภัทราเถรีคาถา ภาษิตของพระภัทราเถรี

๑.๑๐ อุปสมาเถรีคาถา ภาษิตของพระอุปสมาเถรี

๑.๑๑ มุตตาเถรีคาถา ภาษิตของพระมุตตาเถรี

๑.๑๒ ธัมมทินนาเถรีคาถา ภาษิตของพระธรรมทินนาเถรี

๑.๑๓ วิสาขาเถรีคาถา ภาษิตของพระวิสาขาเถรี

๑.๑๔ สุมนาเถรีคาถา ภาษิตของพระสุมนาเถรี

๑.๑๕ อุตตราเถรีคาถา ภาษิตของพระอุตตราเถรี

๑.๑๖ วุฑฒปัพพชิตสุมนาเถรีคาถา ภาษิตของพระสุมนาเถรีผู้บวชเมื่อแก่

๑.๑๗ ธัมมาเถรีคาถา ภาษิตของพระธรรมาเถรี

๑.๑๘ สังฆาเถรีคาถา ภาษิตของพระสังฆาเถรี

๒. ทุกนิบาต มี ๑๐ เรื่อง คือ

๒.๑ อภิรูปนันทาเถรีคาถา ภาษิตของพระอภิรูปนันทาเถรี

๒.๒ เชนตาเถรีคาถา ภาษิตของพระเชนตาเถรี

๒.๓ สุมังคลมาตาเถรีคาถา ภาษิตของพระสุมังคลมาตาเถรี

๒.๔ อัฑฒกาสีเถรีคาถา ภาษิตของพระอัฑฒกาสีเถรี

๒.๕ จิตตาเถรีคาถา ภาษิตของพระจิตตาเถรี

๒.๖ เมตติกาเถรีคาถา ภาษิตของพระเมตติกาเถรี

๒.๗ มิตตาเถรีคาถา ภาษิตของพระมิตตาเถรี

๒.๘ อภยมาตุเถรีคาถา ภาษิตของพระอภยมาตุเถรี

๒.๙ อภยาเถรีคาถา ภาษิตของพระอภยาเถรี

๒.๑๐ สามาเถรีคาถา ภาษิตของพระสามาเถรี

๓. ติกนิบาต มี ๘ เรื่อง คือ

๓.๑ อปราสามาเถรีคาถา ภาษิตของพระอปราสามาเถรี

๓.๒ อุตตมาเถรีคาถา ภาษิตของพระอุตตมาเถรี

๓.๓ อปราอุตตมาเถรีคาถา ภาษิตของพระอปราอุตตมาเถรี

๓.๔ ทันติกาเถรีคาถา ภาษิตของพระทันติกาเถรี

๓.๕ อุพพิรีเถรีคาถา ภาษิตของพระอุพพิรีเถรี

๓.๖ สุกกาเถรีคาถา ภาษิตของพระสุกกาเถรี

๓.๗ เสลาเถรีคาถา ภาษิตของพระเสลาเถรี

๓.๘ โสมาเถรีคาถา ภาษิตของพระโสมาเถรี

๔. จตุกกนิบาต มี ๑ เรื่อง คือ

๔.๑ ภัททกาปิลานีเถรีคาถา ภาษิตของพระภัททกาปิลานีเถรี

๕. ปัญจกนิบาต มี ๑๒ เรื่อง คือ

๕.๑ อัญญตราเถรีคาถา ภาษิตของพระอัญญตราเถรี

๕.๒ วิมลาเถรีคาถา ภาษิตของพระวิมลาเถรี

๕.๓ สีหาเถรีคาถา ภาษิตของพระสีหาเถรี

๕.๔ สุนทรีนันทาเถรีคาถา ภาษิตของพระสุนทรีนันทาเถรี

๕.๕ นันทุตตราเถรีคาถา ภาษิตของพระนันทุตตราเถรี

๕.๖ มิตตากาฬีเถรีคาถา ภาษิตของพระมิตตากาฬีเถรี

๕.๗ สกุลาเถรีคาถา ภาษิตของพระสกุลาเถรี

๕.๘ โสณาเถรีคาถา ภาษิตของพระโสณาเถรี

๕.๙ ภัททากุณฑลเกสาเถรีคาถา ภาษิตของพระภัททากุณฑล-เกสาเถรี

๕.๑๐ ปฏาจาราเถรีคาถา ภาษิตของพระปฏาจาราเถรี

๕.๑๑ ติงสมัตตาเถรีคาถา ภาษิตของพระติงสมัตตาเถรี

๕.๑๒ จันทาเถรีคาถา ภาษิตของพระจันทาเถรี

๖. ฉักกนิบาต มี ๘ เรื่อง คือ

๖.๑ ปัญจสตมัตตาเถรีคาถา ภาษิตของพระปัญจสตมัตตาเถรี

๖.๒ วาสิฏฐีเถรีคาถา ภาษิตของพระวาสิฏฐีเถรี

๖.๓ เขมาเถรีคาถา ภาษิตของพระเขมาเถรี

๖.๔ สุชาตาเถรีคาถา ภาษิตของพระสุชาดาเถรี

๖.๕ อโนปมาเถรีคาถา ภาษิตของพระอโนปมาเถรี

๖.๖ มหาปชาปติโคตมีเถรีคาถา ภาษิตของพระมหาปชาบดีโคตมี-เถรี

๖.๗ คุตตาเถรีคาถา ภาษิตของพระคุตตาเถรี

๖.๘ วิชยาเถรีคาถา ภาษิตของพระวิชยาเถรี

๗. สัตตกนิบาต มี ๓ เรื่อง คือ

๗.๑ อุตตราเถรีคาถา ภาษิตของพระอุตตราเถรี

๗.๒ จาลาเถรีคาถา ภาษิตของพระจาลาเถรี

๗.๓ อุปจาลาเถรีคาถา ภาษิตของพระอุปจาลาเถรี

๘. อัฏฐกนิบาต มี ๑ เรื่อง คือ

๘.๑ สีสุปจาลาเถรีคาถา ภาษิตของพระสีสุปจาลาเถรี

๙. นวกนิบาต มี ๑ เรื่อง คือ

๙.๑ วัฑฒมาตุเถรีคาถา ภาษิตของพระวัฑฒมาตาเถรี

๑๐. เอกาทสกนิบาต มี ๑ เรื่อง คือ

๑๐.๑ กีสาโคตมีเถรีคาถา ภาษิตของพระกีสาโคตมีเถรี

๑๑. ทวาทสกนิบาต มี ๑ เรื่อง คือ

๑๑.๑ อุปลวัณณาเถรีคาถา ภาษิตของพระอุบลวรรณาเถรี

๑๒. โสฬสกนิบาต มี ๑ เรื่อง คือ

๑๒.๑ ปุณณาเถรีคาถา ภาษิตของพระปุณณาเถรี

๑๓. วีสตินิบาต มี ๕ เรื่อง คือ

๑๓.๑ อัมพปาลีเถรีคาถา ภาษิตของพระอัมพปาลีเถรี

๑๓.๒ โรหิณีเถรีคาถา ภาษิตของพระโรหิณีเถรี

๑๓.๓ จาปาเถรีคาถา ภาษิตของพระจาปาเถรี

๑๓.๔ สุนทรีเถรีคาถา ภาษิตของพระสุนทรีเถรี

๑๓.๕ สุภากัมมารธีตุเถรีคาถา ภาษิตพระสุภากัมมารธิดาเถรี

๑๔. ติงสนิบาต มี ๑ เรื่อง คือ

๑๔.๑ สุภาชีวกัมพวนิกาเถรีคาถา ภาษิตของพระสุภาชีวกัมพวนิกา-เถรี

๑๕. จัตตาฬีสนิบาต มี ๑ เรื่อง คือ

๑๕.๑ อิสิทาสีเถรีคาถา ภาษิตของพระอิสิทาสีเถรี

๑๖. มหานิบาต มี ๑ เรื่อง คือ

๑๖.๑ สุเมธาเถรีคาถา ภาษิตของพระสุเมธาเถรี

ข้อสังเกต

ถ้าศึกษาเปรียบเทียบระหว่างวิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา และเถรีคาถา ซึ่งเป็นเนื้อหาทั้งหมดของพระสุตตันตปิฎกเล่มนี้ จะได้ข้อสรุปที่เป็นภาพรวมดังนี้

๑. ส่วนที่เหมือนกัน

๑.๑ ทั้ง ๔ คัมภีร์ต่างก็เป็นเรื่องเล่าหรือคำกล่าวจากความรู้สึกลึก ๆ ของผู้เล่าหรือผู้กล่าวเอง ที่เล่าหรือกล่าวเพื่อแสดงความรู้สึกของตนให้ ผู้อื่นทราบ

๑.๒ วิมานวัตถุ กับ เปตวัตถุ เป็นเรื่องเล่าถึงผลแห่งกรรมที่กำลังเสวยอยู่เพื่อตอบคำถามของผู้ที่ได้พบเห็นผลแห่งกรรมของผู้เล่า

๑.๓ เถรคาถา กับ เถรีคาถา เป็นเรื่องเล่าหรือเป็นคำกล่าวถึงผลแห่งกรรมที่กำลังเสวยอยู่ เพื่อแสดงออกให้ปรากฏแก่ผู้อื่น หรือเพื่อแสดงความรู้สึกลึก ๆ ออกมา

๑.๔ ผู้อ่านต้องอ่านคัมภีร์อรรถกถาของคัมภีร์นั้น ๆ ประกอบด้วย จึง จะเข้าใจได้ดี

๒. ส่วนที่ต่างกัน

๒.๑ วิมานวัตถุเป็นเรื่องเล่าถึงผลแห่งกรรมดีคือการได้เสวยความสุขในวิมานสวรรค์ ส่วนเปตวัตถุเป็นเรื่องเล่าถึงผลแห่งกรรมชั่ว คือการได้เสวยทุกขเวทนาในเปรตวิสัย

๒.๒ ในวิมานวัตถุ ผู้เล่าเล่าด้วยอารมณ์สดชื่นเบิกบาน ส่วนในเปตวัตถุ ผู้เล่าเล่าด้วยอารมณ์ขมขื่น เจ็บปวด เศร้าหมอง

๒.๓ เถรคาถาและเถรีคาถาเป็นเรื่องเล่าถึงผลแห่งกรรมดี คล้ายกับวิมานวัตถุ แต่เป็นกรรมดีคนละระดับ คือ กรรมดีของวิมานวัตถุเป็นกรรมดีระดับโลกียะที่ไม่ยั่งยืนเปลี่ยนแปลงได้ แต่กรรมดีของเถรคาถาและเถรีคาถาเป็นกรรมดีระดับโลกุตตระ เพราะเกิดจากการบำเพ็ญธรรมจนได้บรรลุอรหัตตผล ผู้เล่าจึงเป็นพระอรหันต์ เล่าหรือกล่าวเพื่อแสดงสัจธรรมที่ท่านประสบอยู่ให้ปรากฏเป็นประโยชน์ แก่ผู้อื่น ผลแห่งกรรมดีของท่านเหล่านั้น ก็คือผลแห่งการปฏิบัติธรรมของท่านนั่นเอง จึงมองย้อนกลับได้ว่า ผลแห่งกรรมดีของท่านเหล่านั้นเป็นภาพสะท้อนให้เห็นว่า หลักธรรมในพระพุทธ-ศาสนาเป็นสัจธรรม คือ เป็นความจริง เพราะให้ผลแก่ผู้ปฏิบัติได้จริง และเป็นนิยยานิกธรรม คือ ทำให้ผู้ปฏิบัติหลุดพ้นจากทุกข์ได้จริง